БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттингеН

1965 ч.
МАЙ
6
ЧЕТВЕРГ
№ 105 (6124).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Соведининиң болгаш Министрлер Чөвүлелининиң органы

Өртээ 2 көп.

Тыванын көдээ ажыл-агыйынын ажыл-ишчилери! Часкы хову ажылдарын кыска хуусаада бедик шынарлыг чорудары дээш демисежиңер!

Политмассалыг ажылдарны хову турлагларынче

Бистиң республиканың хову-шөлдеринде ажыл дүн-хүн чокка, бичии-даа соксаш кынмайн, хүн келген тулум-на улам ханылап, калбарып турар апарган. Көдээ ажыл-ишчилериң бо чазын соруктуу, политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүннүү кажангызындан-даа бедик деп хөөрем чокка чугаалап болур. Ол дээрге СЭКП ТК-ның март Пленумунуң шиитпирлерин болгаш оларга дүүштүр Төп Комитеттиң, Совет чазактың ап турар хемчеглерин ажылчы чоннар боттарының амыдыралчы хөрээ, чугула хүлээлгези кылдыр хүлээп көрүп турарының көскү бадыткалы болур.

Күрүнеңиң бүгү талалыг дузаламчызын чөп ажыглап турган, март Пленумунуң шиитпирлеринде тодараттынган сорулгаларга үндезилээш, боттарының көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге, ооң салбыр, бригада, ферма бүрүзүнге чугула базымнарны кылып, көскү түңнелдерни бо чылын-на чедип алыр дээш, көдээ ажыл-ишчилер чогаадыкчы, бот-идепкейлиг болгаш бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдап турар. Бо бүгүге ам үеде шиитпирлиг рольдуг часкы тарылга республиканың бүгү ажыл-агыйларында шапкын темпиже кирген.

СЭКП ТК-ның март Пленумунуң материалдарын чон ортузунга пропагандалап, ажылчы чоннарны политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейже көдүрер талазы-биле СЭКП райкомнарының, партия организацияларының боттандырган хемчеглери, оларга агитаторларның, пропагандистерниң, лекторларның болгаш идеологтуг ажылдың өске-даа күштериниң идепкейлиг киржилгези эки түңнелдерни ам берип турарын үстүнде фактылар көргүзүп турар. Мооң-биле холбаштыр база бир чугула сорулга—часкы хову ажылдарының үезинде агитас-массалыг ажылды улам калбартып тургаш, бо чылдың дүжүлүнүң магадылалын ылаптыг шиитпирлээрин хандыры партия организацияларының мурнунда чидии-биле тургустунуп турарын демдеглээри чугула.

Бо чугула политиктиг кампанияга дыка хөй партия организациялары эки белеткелдиг ужуражып турар. «Бардык» совхозта партком, ооң агитаторлары болгаш ында культура албан черлериниң ажылдакчылары тараажыларга эки түүлдерни белеткээннер. Хову турлаглары багай эвес дериттингилээн, оларда көскү агитация дерилгелери, номнар, солуннар бар. Хову ажылының эгезинден-не агитаторлар тус-тус участоктарында ажылдап кирген. Чон ортузунга политмассалыг ажыл талазы-биле эки дуржулганы мөөннеп алгылаан «Большевик» (Чөөн-Хемчик район), «Революцияның чалбыжы» (Танды) колхозтарда партия организациялары агитас-массалыг ажылга баш удур белеткенгеш, ону улам сайзырангайжыткан хевирлер-биле чорудуп эгелээн.

Баштай ажылды шулууладыр, организастыг белеткелди дүргедедир, а ооң соонда тайылбыр массалыг ажылдар, культура-массалыг хемчеглер болу чайгаар калбара бээр дээр хөөннер ам-даа бар бооп турары хараадаачыг. Чөөн-Хемчик районда «Искра» колхозта, «Сут-Хөл» совхозта часкы хову ажылдары калбарган хиреде, ол черлерде партийжи политмассалыг ажылдар хожудап турар. Ооң уламынан ажылдың шынарын нудуладыр механизаторлар хөй илерен келген. Бир эвес ында партия организациялары, чамдык агитаторлар политиктиг ажылды ажыл-херек-биле холбаштыр чорудуп, социалистиг чарышты баштавышаан, ооң түңнелдерин, хынаалдарын саадал чокка үндүрүп турган болза, ындыг түүлдер болбас турган.

Хову турлагларын даштындан көөрге эки дерип белеткээн болзажок, кижилер ортузунда боттуг ажыл чорувайн турар таварылгалар. Каа-Хем, Улуг-Хем районнарының чамдык ажыл-агыйларынга турган. Шапкын темпиже калбаа-биле кирген часкы хову ажылдары механизаторлар болгаш тараажылар ортузунга политкижизидилгелиг, культура-массалыг ажылды шалыпкын, тывынгыр болгаш дээштиг кылдыр организастаарын негеп турар дээрзин үстүнде айыткылаан партия организациялары моон соңгаар ханы бодап көөру чугула.

Часкы тарылгада ажылдап турар кижилер чеже-даа бачым ажылдап турза, агитаторларның, лекторларның партийжи сөзүн дыңнаксаар, культурлуг дыштанып, хөглээр эвээш-даа бол шаг үелиг. Шыңгыы ажыл-иште чай чок ажылдап турар кижилериң угаан-бодал болгаш культурлуг хереглелдерин шын, билдилиг хандырары партия организацияларының кичээнгейинин төвүнге турары чугула. Аар күш-ажыл сөөлүнде могаан кижини сеткил-сагыш талазы-биле деткинри, партийжи сүмени аңаа кадары, чаа түүлдерни таныштырары, дыштанылгазын чөп организастаары ооң чогаадыкчы күжүн, энергиязын, күзел-соруун база бир дакпыр немээри чугаажок.

Тараажының берге, ынчалза-даа чаагай ажыл-хөрөөн идея талазы-биле деткип, хей-аът киирип шыдаар, аңаа ажыктыг сүмелерни, сеткил ханар беседаларны кылып берип билир, оларның дыштанылгазын сагыш чөваашкын-биле организастаар ындыг аргалыг бүгү күштерни партия организациялары, СЭКП райкомнары мобилизастаар болгаш бүрүн ажыглаар ужурлуг. Ол бүгү доктаамал партийжи удуртулганың болгаш контрольдун алаанга турарын хандырганывыс ындыг байдалда бистиң тараажыларывыска боттуг дузаны чедирип, СЭКП ТК-ның март Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга чедишкинниг боттандырар дээш демиселдиң баштайгы часкы тарылгазын организастыг эрттирерин хандырар бис.

Агитмотоколонна үнүпкен

Дүүн Кызылдан Бай-Хаакче агитмотоколонна үнүпкен. Ол үнүүшкүнү фашистиг Германияны Совет Эвилелиниң типлээжиниң 20 чылынга турасхаатканы. Агитбөлүктүн маршруду: Кызыл—Бай-Хаак—Самагалдай—Эрзин—Самагалдай—Кызыл. Мотоэстафетаның киржикчилери 12 кижи, оларның аразында ийи лектор база бар.

Агитмото үнүүшкүнүн киржикчилери ажылчы чон-биле ужуражып, совет улустуң Ада-чурт дайынының үезинде маадырлыг чоруунуң, күш-ажылдың маадырларының дугайында лекция, беседаларны чорударлар. Мотоциклистер-биле ужуражыышкынга келгеннерге киноларны көргүзер.

Тиилелге хүүнде хүндүскүнүн бир шакта культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгының эжиннге агитмото үнүүшкүнүн киржикчилери-биле кызылчылар ужуражыр.

Илиртээшкин доозулган

ЧӨӨН-ХЕМЧИК. Районнуң тараажылары болгаш механизаторлары май байырлалының хүннерин хову-шөлдерге бедик дүжүт дээш демиселге эрттиргеннер. Майның 2-ге чедир олар 2034 гектар черни андарып, 2062 гектар шөлдү илиртээш, шык базырыышкынын ооң-биле дооскан. Чоокку үеге чедир 7168 га шөлге үрезинни чашкан.

Шөлдерде чоруп турар 177 тракторларның каргыраазы ховунуң хамнаарак куштарының аялгазы-биле холбужун, тускай тааланчыг алынны тудупкан. Хову турлагларында ажылчем хандырылгазы мурнунда турганыдан экижээн. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозтуң механизаторлары Сат Мочак-Тараа, Сат Чачар-оол, Лиза Долгар-оол чыскаал хүннеринде онза күженишкиннинг ажыдлаан, ол темпизин бо хүннерде кудулаттынын турар.

Үрезин чажылгалы «Большевик» колхозта, «Сут-Хөл» совхозта, суггарылга «Сут-Хөл», «Чыраа-Бажы» совхозтарда эки чоруп турар.

(Бистиң корр.).

ШЫЛГАРААННАР

Тыванын тараалаң черлериниң бирээзи болур Бии-Хемниң ажыл-ишчилери чеди чылдың сөөлгү чылынын часкы ажылдарын бир демниг эгелээнден бээр элээн каш хонуктар эрткен. Чедишкин багай эвес дээрзин демдеглээри чугула. Кайы-даа ажыл-агыйларда чер ажылы шалыпкын, организастыг чоруп турар. Май 4-те байдал-биле алырга районда 3166 гектар шөл андартынган, 10 муң гектар чер шык базырып илиртеттингеН.

Часкы чер андарылгазының талалы-биле «Искра» колхоз мурнап келген. Колхозтуң делгем шөлдеринде 1257 гектар чер андартынган. «Өктүн» механизаторлары 5 муң га черниң шыгын базырып, 572 гектар шөлдү чаргаш, планын 57 хуу күүсеткен.

«Искраның» ажыл-ишчилериннен эвээш эвес кижилер бо хүннерде күш-ажылга шылгаран турар. Трактористер Федор Сухорадов, Анатолий Неделин, Сергей Чамбал хүн бүрү-ле 11—14 гектар шөлдү андаргаш, нормазын 200 хуу чедир күүседип келген. «Тиилелгенин» болгаш «Искраның» тараажылары үрезин чаштырылгазының баштайгы агрегаттарын шөлдерге үндүрген.

ӨСКЕ ТУРЛАГЖЕ КӨШКЕН

Часкы хову ажылдары «УТКА 25 чылы» совхозтуң шөлдеринде база-ла калбарган. Ажыл-агыйның ишчилери илиртээшкинин долузу-биле дооскан. Ак-Туруг салбырын Ак-Хемде № 4 бригадазында 700 га кызыл-тас тарыттынган. Үрезин чажылгазы өске бригадаларда ам дээрезинде эгелевээн. Ак-Хемниң бригадазы ында ажылын төндүргеш, Улуг-Хөвуже дүүн көшкен.

Оларның 3 «ДТ-54», 6 «Беларусь» тракторлары, 15 сеялказы чаа черге мөөннеттинери ол. Агитхуудусту бригадалар төптеринге беш хонгаш-ла үндүрүп, мурнакчыларны хүндүлел самбыразынга киирип турар. Ак-Хемден Самбуу, Кызыл-оол, Комбайн Дыртай-оол, №1 бригададан Б. Даваа ол самбырада демдеглеттинген.

нормазын ажырган

«Улуг Хая» совхозтуң Баян-Болда ийиги хову бригадазы бо чазын 3200 гектар черге кызыл-тасты чаштырар. Черниң өл-шыгын базырары ам доозулган. Тарылганы чогуур агротехниктиг хуусаларда дүрген эрттирер дээш, механизаторлар бо хүннерде хайныышкынныг ажылдап турар. Чер андарылгазында Н. Майынды хүнде 6 га чер андарар тургаш, 11 ганы, К. Кертик-оол 10 ганы андарып, нормазын ажыр күүседип турар.

Тараа чаштырылгазында ажылдап турар К. Мекин-оол хүнде 15 га черге чаштырар тургаш, 31 га чедирип, шалыпкын ажылдап турар. Бригаданың шөлдеринде шупту 18 тракторлар ажылдап чоруп турар.

Часкы тарылгада ажылдап турар механизаторларны хандырып турары эки. Бир столоваяны, 25 орунну ийи өрөөл бажыңны хову турлаанда белеткээн.

Х. САРЫГ-ООЛ.

ДООСТУРУНУҢ КЫРЫНДА

Чер ажылының культуразын бедидер дугайында кыйгырыгны үндүрген кур черниң «Тиилелге» совхозунуң механизаторлары шык базырыышкынын майның 2-де-ле долузу-биле дооскан.

№ 9 бригаданың шөлдеринде часкы ажылдар өске черлерден дыка дүрген чоруп турар. Үрезин чажылгазы каш хонуктан доостур. Ажыл-агыйның бригадаларында мурнакчылар эвээш эвес. Оларга Н. Худин, М. Сотпа, М. Өлзей-оол, Н. Май-оол, Васильев, Шлегер хамааржыр.

УЛАМ ХАЙНЫККАН

Баа-Хемниң «Бурунгаар» колхозунуң ховуларында часкы ажылдар бо хүннерде улам хайныккан. Механизаторлар бо чылын 1323 гектар шөлдү удур андарган.

Бригадалар чер андарарының нормазын ажыр күүседип турар. Чижаз, № 1 бригада 618 гектар черни андарар тургаш, ону 731 гектар кылдыр күүсеткен. Дүүнгү хүнге чедир илиртеттинген ниити шөлдүн хемчээли 4349 га. Агитхуудустуң арынарынга мурнакчыларны мактап, чыдып каап турарларны шүүмчүлеп турар. Надя Сарыг-оол биле Надя Скопина агит-хуудустар үндүрер талазы-биле мактадып келген.

Суггарылганы чөп ажыглаар

Бо чылгы часкы тарылга онзагай байдалда эртип турар. СЭКП ТК-ның март Пленумунуң шиитпирлерингe дүүштүр көдээ ажыл-агыйны, ооң иштинде чер ажылын хөгжүдер талазы-биле чер-черниң байдалын өөренип тургаш, хөй чаа түүлдерни боттандырар апаар. Бо чугула сорулга-часкы хову ажылдарының үезинде чер ажылының тускай эртемниглериниң организакчы болгаш политиктиг ажылдаарынга чаа, бедик негелделерни тургузуп турар.

«Барлык» совхоз бо чылын 8700 гектар шөлге тарылга чорудар. Ооң 75 хуузу, азы 5205 гектары суггаттыг черлер. Бо чылын суггаттыг черниң гектар бүрүзүнден ортумга-биле 15 центнер, суггат чок черлерден—10 центнер дүжүт алыр сугганы совхозтуң тараажылары боттарының мурнунда салып алган.

Март Пленумунуң шиитпирлерингe сорук киргеН суггарыкчылар боттарынга белиткен социалистиг хүлээлгелерни ап, элбек дүжүт алырының ылаптыг магадылалы—суггарылганы боттандырып чорударлар. Суггарыкчыларның ниити хуралын март төөчүзүнде кылгаш, аңаа хүлээлгелерни болгаш шаннал-мактал хемчеглерин дугурушкан. Бөрта үнезилээш звенолар аразында социалистиг чарышты калбарткан.

Аксы-Барлык салбырда эш Дудуй-оолдун удуртукан звенозу 100 гектар черниң 3 удаа суггарылгазын чоруткаш, гектар бүрүзүнден 18—19 центнер дүжүттү алырын шиитпирлээн болгаш Бижиктиг-Хаяда эш Чүлдумнуң удуртукан звенозуң социалистиг чарышка кыйгырган. Ол ышкаш өске-даа звенолар бот-боттарының аразында чарыштыг. Суггарыкчылар алган социалистиг хүлээлгелерин эрестиг күүселип, бо хүннерде нишили-биле 1070 гектар шөлдү суггарганнар.

Эрткен чылдың бо үезинде гектар безин чер суггарттынмаан турган. Бо чылын ийи катап хөй күш-биле ажылдап, суггарылганың ажык-дузазын билип, улуг көдүрлүүшкүн-биле ону эгелей берген.

Моон-биле чергелештир суггарылга ажылында чамдык чедир кылдынмайн турар түүлдерни илерется чугула. Эң ылаңгыя «Барлык» совхозтуң шөлүнде чаа казып турар суггат бугаларын черниң байдалынга дүүштүр кылбайн, ханызын ийи метр ажыг, кызыы кылып, тарылга шөлдеринче суг үндүрер кулактарны дөн, азы оңгар черлерге суг үреве кылдыр цементилээрин боттандырбайн турары хомуданчыг. Бо талазы-биле биске дузаламчы көргүзеринде республиканың суг ажыл-агый черинден дилеп турар бис.

Совхоз эрткен чылга болаарга суггарыкчыларны аттар, чурттаар оран-сава-биле хандырган болгаш оларның алыр төлевирин, гектар черни суггарарга: 3 рубль 27 көпеек, доктааттынган дүжүттү өстүрүп алырга: 350 кг тарааны бээр ийикпе, азы ажыр алдынган бир центнер бүрүзүнге-ле 3 кг тарааны бээри доктааттынган.

СЭКП ТК-ның март Пленумунуң шиитпирлерин боттандырбышаан, көдээ ажыл-агый культураларындан бедик дүжүттү өстүрүп алыр дээш бистиң механизаторларывыс, суггарыкчыларывыс, тараажыларывыс боттарының мурнунда сорулгаларын чедишкинниг күүседиринге бүгү-ле арга дуржулгаларын мөөннеп турарлар.

М. ШОЖУКАЙ,
гидротехник.

Самолёт-биле

Үнүштериниң хоралакчыларынга удур химиктиг бүдүмелдерни ажыглаар чорук чаагай дүжүттү алырынга улуг рольдуг. Ынчангаш Таңдыда дуржулга стешиязының тараажылары химиктиг бүдүмелдерни тараа шөлдеринге чаштырарынга улуг кичээнгейни салып турар. Хоран химикаттарны чаштырарын самолёт-биле чорудуп турар. Ол арганы эткен чылын база ажыглаан. Ооң ажыктынга бүзүрээш, ам база-ла ынчаар кылган. «АН—2» деп самолет-биле 5000 гектар черге хоран химикаттарны чаштырган. Бок үнүштерге болгаш хээкчилер: өрге-күскелерге удур хоран химикаттарны тараа-биле холуп алгаш чаштырарының нормазын шын барымдаалап турар.

Ук ажылды экипаж командири А. Хазов, агроном-бригадир М. Злокостев олар эки организастаан. Аңаа көдээ ажыл-агый техникумунуң агрономия салбырының 4-кү курузунуң практика эрттирип келген студентилери база киришкен.

М. ДАПЫК.

Хынамчалыг белеткенгеш...

Таңды районда «Межегей» совхозтуң механизаторлары часкы хову ажылларынга шагдан-на хынамчалыг белеткенгеш, хар эриири билек ажылды организастыг эгелээнинин түңнелинде ам 16 муң гектар шөлдүн, илиртээшкинин доозулган. Үрезин чажыышкынын чамдык черлерде эгелээн.

Ажыл-агыйның ногаажылары 15 га морковьтуң олуртуушкунун чорудуп, чочак-тараанны тарып турар. Ногаа ажылында Михаил Ивановтуң бригадазы быжыглаттынган.

Ирактың соңгу талазында байдал

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Бар медээлерни өзугаар алырга, Ирактың соңгу талазында бүгү беш можуларда курд аймак улустарга удур дайын чорудулгаларын ирак чазак шериглери чорудуп турар деп, Ассошиэйтед Пресс агентилелдиң корреспондентизи Бейруттан дамчыткан. Чамдык тулчуушкуннарга курд тура халыкчыларының партизан отрядтары чазак шериглеринге дириг күш талазы-биле улуг когаралды таварыштырганын дыңнадыларда демдеглеп турар.

Ирак самолёттар курд көдээ суурларже халдаашкынын үргүлчүлевишаан. Ирак шериглериниң кезектери үш көдээ суурларны өртеткенин дыңнадып турар.

Курд тура халыкчыларга удур ирак шериглериниң кезектериниң дайын чорудулгаларының дугайында кандыг-даа тускэй бадыткаашкыннар ирак чазактың талазындан мынчага чедир келбээн. Ирак солуннарының арынарынга дайын чорудулгаларының дугайында кандыг-бир чаа медээлерни парлаарын болдурбас талазы-биле хоруушкуннун шынгыы хемчеглери Ирактың соңгу талазында дайын чорудулгазының дугайын болур-чогууру-биле билип алыр арганы бербейн турар.

ПРИНЦИП ҮРЕЛГЕН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Доминикан республиканың иштики херектеринге АКШ-тың чепсектиг холгаарлаашкынны америк күрүнелер организациязының кол-кол принциптеринге согуушкун таварыштырган деп, Доминикан республиканың президентизи чораан Хуан Бош АП-тың корреспондентизиниң айтырыынга харыы кылдыр медеглээн. Холгаарлэшпастың прицинининг дугайында моон ынай чугаа туруп шыдаавас, чүге дээрге ол организацияның кол кежигүнү—АКШ ону шуут үрээн-дир деп ол чугаалаан.

Американың Каттышкан Штаттарының Доминикан республикада үүлгедилери Латин Американың чурттарында антиамерикан хөөннерге чаа идигни берген дээрзин Бош онзалап демдеглээн.

СЭТА дыңнадып, медээлеп тур

АКШ-тың Вьетнамда агрессиязын совет кижилер буруу шаап турар

Делегейниң янзы-бүрү чурттарының парламентилеринге ВДР-ниң Национал хуралының кыйгырыынга ССРЭ-ниң Дээди Соведи харыы чоруткаш, ВДР-ниң Национал хуралының Вьетнамга тайбың шиитпирлеп таарыштырылгаже угланган саналдарын чүмү-биле үүлдүгзүүлүп турарын ында айыткан. Бодунуң чуртунуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш чөптүг демиселди чорудуп турар маадырлыг вьетнам улус-биле совет кижилер кезээде бүгү түүлдер талазы-биле кады болур деп ССРЭ-ниң Дээди Соведи бүгү совет улустуң мурнундан медеглеп турар.

Каттышкан Штаттар бодуу[illegible]ериглерин, шериг ажылдакчыларын, боо-чепсээн[illegible]у Вьетнамдан үндүрүп, мурнуу-вьетнам чалча ча[illegible]-биле шериг эвиделин күш чок болдуруп. Мурнуу Вьетнамда интервенцияның болгаш агрессияның политиказын соксадыр ужурлуг деп, харыы чагаада айтып турар. Соңгу Вьетнамга удур дайын чорудулгаларын болгаш ВДР-ниң девискээринге база бот эргезинге кандыг-даа холгаарлаашкынын АКШ соксадыр ужурлуг. Вьетнамны тайбың катап каттыштырарын даштыкыдан холгаарлаашкын чокка чурттун ийи кезээнин чону боду боттандырар ужурлуг.

(СЭТА).

КНО-нуң Айыыл чок чорук Чөвүлелинде

НЬЮ-ЙОРК. Доминикан республиканың иштики херектеринге АКШ-тың чепсектиг холгаарлаашкынының дугайында айтырыгны көөрүнче Айыыл чок чорук Чөвүлели Совет Эвилелиниң инициативазын ёзугаар киирипкен.

Америк хамзатыларның амы-тынын алыр дээр хоозун чүвезин чылдак каккаш, Каттышкан Штаттарның шериг интервенциязын агартыр дээр ораалдажыышкыннарын Совет Эвилелиниң төлээлекчизи Н. Т. Федоренко бодунуң чугаазында сойгалап илереткен. Доминикан республиканың чонунуң көөр хөөн чогу өлүүкчү болгаш ирип чыдаан ёзу-чурумну камгалап алыр дугайында чугаа чоруп турарынга ам кым-даа чигзинип шыдавас деп, ол чугаалаан. Доминикан республикаже америк чепсектиг күштериниң халдаашыны тайбыңга болгаш кижизиг чорукка удур америк империализминин бүгү-ле кем-буруулуг үүлгедиглериниң аңаа-ла бир чаа адыры эвес, харын Латин Американың күрүнелериниң иштики херектерин дерзин ёзу-биле холгаарлаарынга бодунуң чепсектиг күштерин ажыглаарының калбак практиказынче АКШ-тың шилчип киргенин айтып турар.

Каттышкан Штаттар бо удаада бодунуң шериглерин социалистиг революцияга удур эвес, харын конституцияны катап тургузар дээш шимчээшкинге удур октаан деп, Кубаның төлээлекчизи Фернандо Альварс Табио медеглээн. Бо хүн Доминикан Республикада болган үүл даарта барын талакы липтин кандыг-даа чуртунга болган туруп болур дээрзин бо-даа факт Латин Американың бүгү улустарынга көргүскен деп, ол чугаалаан.

Доминикан республиканың девискээриндеН бодунуң шериглерин доп-дораан үндүрүп алырын АКШ-тың чазаандан Айыыл чок чорук Чөвүлели негээрин Н. Т. Федоренко биле Кубаның төлээлекчизи Табио боттарының чугааларынга онзалап демдеглээннер.

(СЭТА).

Киленнээшкин-биле

Доминикан Республикаже америк империализминиң чепсектиг интервенциязынга делегей киленнеп турар.

АКШ-тың чаа агрессиязынга удурланыышкынның чыскаалдары болгаш митингилери латин-америк болгаш өске-даа чурттарда эртип турар дугайын даштыкы солуннар парлап турар. Совет Эвилелиниң инициативазын ёзугаар чыылдырганы Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң хуралын тодаргайы-биле чырыдып турар. Ол хуралга ССРЭ-ниң төлээлекчизиниң чугаазын парлап үндүрген. АКШ-тың чепсектиг интервенциязын буруу шаап, болгаш Доминикан Республиканың девискээриндеН америк шериглерин доп-дораан үндүрерин негээр деп Айыыл чок чорук Чөвүлелин ССРЭ-ниң төлээлекчизи кыйырган.

ПРАГА. «Ийги Вьетнам», «Санто-Доминго—АКШ-тың агрессчи хөделишкиннериниң илчирбезинде эвлегдиг эвено»—ындыг эгелер-биле чехословак солуннар ол материалдарны парлап үндүрген.

ХАНОЙ. Тайбың камгалалының вьетнам комитеди болгаш Азияның база Африканың улустарының эпсеткил каттыштырылгазының вьетнам комитеди медеглелди кады кылып, Доминикан Республикада америк интервентилериниң чепсектиг интервенциязын киленнээшкин-биле буруу шапкан.

БЕЛГРАД. Доминикан Республиканың девискээринде АКШ-тың шериг күштерин дүжүргеН чорук Югославияның Социалистиг Федеративтиг Республиказының чазаан болгаш улузун хаңзыы-биле киленнеткен дээрзин Доминикан Республикада АКШ-тың интервенциязы-биле холбаштыр ТАНЮГ агентилелдин кылган медеглелинде чугаалап турар. Өске чурттарның иштики херектеринге АКШ-тың холгаарлаашкынын КНО-нуң Уставының принциптеринге ханызы-биле чөрүшкек үүлгедиг кылдыр Югославияны чазаа болгаш улузу көрүп турар.

ВАШИНГТОН. Сенатор Морзениң (демократ, Орегон штаттан) медеглээни болза, Доминикан Республикада АКШ-тың далай чадаг шериг «америк хамзатыларның амызын камгалаарындан эмин эрттир ырадыр барган» болгаш дүжүрүнер үезинде салдынган сорулгалардан ашкан дугайында дыңнадыларга «аажок дүвүреп» тур мен. «Күшке мөөннеп өгеш, эзирий бербээн эвес деп бис бе?»—деп сенатор конгресске чүве чугаалап тургаш, айтыып турган.

Даштыкы херектер талазы-биле сенат комиссиязы америк далай чадаг шериглиг үүлгедиглерин хынап көөрүн Морзе негээн.

(СЭТА).

Америк агрессорлар дайын чорударының эң-не дерзин болгаш чүдек-бужар аргаларын Вьетнамда ажыглап, газтарны, хоранаар химиктиг бүдүмелдерни, чалбыышталдырар болгаш фосфорлуг бомбаларны-даа ажыглаарынга ара доктаавайн турар. АКШ-тың самолёттары улам-на хөй кижилерни өлүрер дээш чоорту частыр бомбаларны ВДР-ниң чурттакчылыг черлеринче октап турар. Дайзынның ол кажаралаашкынларын илереткен. Чазылбаан бомбаларны дүргени-биле өскээр таарыштырып, айыыл чок болдуруп турар.

Чурукта: Вьетнамның улус армиязының дайынчызы чоорту частыр бомбаның чазылар огун канчаар уштурун улусчу милициянын дайынчыларынга көргүзүп тур.

ВИА—СЭТА-ның фотозу.

Доктаамал удуртулгадан хамааржыр

Улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планныг сорулгаларын чедиишкинниг күүседиринге улусчу контролёрлар улуг рольдуг. Состанында 145 контролёрларны киириштирип турар партия-күрүне контролюнга дузалаар 7 бөлүктер, 9 постулар база партия-күрүне контролюнуң район комитединиң штаттан дашкаар дөрт килдистери хөй-ниитичи өгелөөшкинбиле ажылдап турарлар. Бөлүктерниң, постуларының ажылын экижидери, оларга негелделерни күштелдирери, бөлүктер бөлгаш постуларның ажылының дөштиниң чедиишкини олар-биле ажылды канчаар тургусканындан хамааржыр. СЭКП райкому, партия-күрүне контроль комитеди сөөлгү үеде улусчу контролёрлар-биле ажылды экижидер талазы-биле чамдык организастыг хемчегларни алган.

Дузалаар бөлүктер даргаларының база оларның оралакчыларының семинарларын үш удаа, партия әге организациялар секретарьлары-биле дузалаар бөлүктер удуртукчуларының бир семинарын өөртүргилөөн. Партия-күрүне контролюнга дузалаар бөлүктерниң, постуларның ажылының, бөлүктерни, постуларны партия организацияларының удуртуп турарының дугайында лекциялар семинарларга болгулаан, чамдык бөлүктер удуртукчулары, партия әге организацияларының секретарьлары боттарының ажылдарының дуржулгаларын солушкан. Ол ышкаш комитеттиң штаттан дашкаар килдистериниң инспекторларының сургаалдалыг хуралдарын үе-үеде чыылдырып, кылыр ажылының сорулгаларын тодарадып турган. Чамдык колхозтарда партия-күрүне контролюнга дузалаар бөлүктериниң ажылын канчаар удуртуп турарының талазы-биле парторганизациялар секретарьларының илеткелдерин СЭКП райкомунуң бюрозунга чугаалашкан.

Ол бүгү организастыг хемчегларниң түннелинде бөлүктериниң, постуларның кылган ажылының дөштиниң күштелип турарын амыдырал көргүскен. «Кызыл тук» колхозта партия-күрүне контролюнга дузалаар бөлүктүң (даргазы эш Седип-оол) ажылы черле эки. Постуларга даянып алгаш, колхоз бүдүрүлгезиниң адыларына хыналдаларны ук бөлүк үргүлчү организастап, кылган ажылдарының түннелдерин партия эге организациязының, колхозтуң баштаар чериниң хуралдарына чугаалажын, илерөөн четпестерни чайладырын чедип ап турар. Артель бирги кварталда сүтү бүдүрер база күрүнеге садар планын чедиишкиннии-биле күүседкен. Чаш быжаларны доруктарына кылымал сүтү ажыглаарын көвүдеткеш, хөй хемчөөлдиг чалаң сүтү камнап алган.

1964 чылдың сөөлгү кварталында сүт-бараан фермаларында продукция үчёдүнүң байдалын болгаш сүт чарыгдалынга үчёт-отчётту багай тургускаңны контролёрлар илереткен. Ылаңгыя Хөрумнуг-Ой сүт-бараан фермазының өргелекчизи К. Седип ниитиниң өнчүзүнден 105 рубль 85 копеек өртектиг саржагны амы-хуу хөрөөнге ажыглаары, инек кадарчызы Кара-Шулуу харыысалга чок чоруу-биле бир быжааны өлүргени, мал кыштагладышкынына хамаарыштыр чоруткан хыналда-биле Саглы бажында чамдык малчыннар колхозтуң 34 тонна сигенин малга төтчегледип чидирткени, мал оолдаашкынының үезинде чаш малга ажаалганы баксыратканы-биле чамдык малчыннар 20 хураганнарны өлүргени тодараттынган. Хыналданың түннелин колхоз баштаар чериниң хуралынга чугаалашкаш, чедирген когаа, чемнер чарыгдалынга үчётту шыңгыыраткан. Хойжу бүрүзү социалистиг хүлөөлгелиг, ажыл-биле кымны кым ажар эвес дөөш чарыш салдынган. Бо бүгү хемчеглериниң түннелинде бригаданың малы кыштан хүр ашкан. Чаш малды хүлөөп ап турары эки. Бригаданың бүгү төрүүр хоюнуң 60 ажыг хуузу оолдаан. Төрөөн 100 хойга онааштыр 99 хураганны алган. Бригадир эш Хайың боду малын хүр кыш ажырбышаан, төрөөн 343 хоюнуң бүгү хураганнарын менди доруктурып турар.

Часкы хат-когурум, соокдонат малдың ырымын баксырадыр болгаш берге үржүктарны таварыштырып болур болгай. Ынчангаш эш Хайың частың мындыг байдалын баш бурунгаар билип, ырады көжүрбейн, малды ол бөлүк илереткеш, ол байдалды әде тургузарын чедип алган. О. Семис-оол, К. Дуктей-оол, И. Саар оларның 18—43 шаар малды, М. Седен-оолдуң 10 баш шарыны самчыгдааны илерөөн.

Автомашиналарның, тракторларның болгаш кодаа ажыл-агый машиналарының ажыглалынга база кадагалалынга хамаарыштыр чоруттунган хыналда дөштиг болган. Колхоз баштаар чериниң кошкак негелделиг болганындан хөй автомашиналар, тракторлар, өске-даа машиналар үрелин, үр үеде ажыглал чокка чыткылаан. Колхозтуң механиги П. Чылбак-оол автомашиналарның техниктиг ажаалгазын багай тургускан турган.

Техникага кам чок, ниитиниң өнчүзүн төтчеглеп бүдүргаар ийи-чаңгыс чоладчылар колхозта бар. Оларның-биле демисел кошкак тургустунган. № 15—18 бензовозтуң чоладчызы турган Даваа Майгын-оол 1964 чылда машинаны үрей халыткаш, 2850 кг бензини төккен. Баштаар чер Майгын-оолга хемчег онааваан, а колхоз улуг каражалыг болган. Механизатор кадрлар-биле ажылдың багай тургустунганы-биле 5 тракторлар, сиген кезер ийи машина шуут үрелген, 3 кезер машиналар кезектерин тонаткан. Арыг-Бажы тия эге организациязының, колхозтуң баштаар чериниң хуралдарына чугаалажын, илерөөн четпестерни чайладырын чедип ап турар. Артель бирги кварталда сүтү бүдүрер база күрүнеге садар планын чедиишкиннии-биле күүседкен. Чаш быжаларны доруктарына кылымал сүтү ажыглаарын көвүдеткеш, хөй хемчөөлдиг чалаң сүтү камнап алган.

Техниканың ажыглалынга, кадагалалынга хамаарыштыр бөлүктүң чоруткан хыналдазының түннелин районнуң партия-күрүне контроль комитединиң хуралынга чугаалажып, хемчегни алган. «Кызыл тук», «Коммунизмче орук» колхозтарда партия организациялары партия-күрүне контролюнга дузалаар бөлүктериниң ажылын удуртур, аңаа дузалажыр талазы-биле ажылды экижидип турар.

Чамдык партия организациялары партия-күрүне контролюнга дузалаар бөлүктериниң ажылын үнелевейн, оларның ажылынга практиктиг дуза чедирбейн турарын айтыр херек. «Торгалыг» колхозта бөлүктүң болгаш постуларның ажылынга ында партия комитеди эки деткимче көргүспейн турар. Ол ышкаш райпода партия әге организациязы партия-күрүне контролюнга дузалаар бөлүктүң ажылын удуртпайн келген. Чамдык дузалаар бөлүктер, постулар инициатива чок ажылдап, ажыл-чорудулгада, чамдык кижилериниң амыдырал-чурттагазында, ажыл-чаңында четпестерни чогуур үеэзинде илереткейн, ажыл-агыйжы эвес, ниитиниң хөренгизин самчыгдаар чоруктар-биле демиселди кошкак чорудуп турар.

Партия организациялары улусчу контролёрларның ажылынга хүн бүрү удуртулганы экижидип тургаш, бөлүктеркиң, постуларның ажылын улам экижидери чугула. Партия-күрүне контролюнга дузалаар бөлүктериниң болгаш постуларның илереткен четпестерин чайладыр талазы-биле оларга деткимче көргүзери, оларның дузазы-биле ажылдаары партия организацияларының чугула сорулгазы.

М. СЕРЕН-ДОРЖУ.

Өвүр районда партия-күрүне контроль комитединиң даргазы.

Колхоз бүдүрүлгезинде коммунистер

Колхозчу ажыл-ишчилериниң ортузунга СЭКП ТК-ның март Пленумунуң шиитпирдерин таныштырар, ону амыдыралга боттандырарынче массаны мобилизастаар талазы-биле Тес-Хем районнуң «Чодураа» колхозунуң Ак-Эрик участогунда коммунист Соян Хайының идепкейлиг ажылын солунга мактап бижиири күзенчиг.

Ол, № 3 хойжу бригаданың бригадири. Малчыннар ортузунга тайылбыр ажылын хүн бүрү чоруттушаан, шаар малдың баш санын өстүрер, оон продуктулуун улам бедидер дөөш бригадир моттаг чокка ажылдап турар. Оон организакчы ажылының түннели кандыгыл? Шуут-ла эки деп болур. Кыш болза бригаданың мал ажылынга коргунчуг эвес болган. Кодан бүрүзүнде малчыннар-биле эш Хайың доктаамал харылзааны тудуп, ажылга оларның сүмелерин дыңнап, аргаларын өөренип, айтырыгларны хуралларга чугаалажып, саналдарның күүселдезин организастап турар. Ниитиниң малынга одарларны, мал чемнерин шын хуваап, чемнер чарыгдалынга үчётту шыңгыыраткан. Хойжу бүрүзү социалистиг хүлөөлгелиг, ажыл-биле кымны кым ажар эвес дөөш чарыш салдынган. Бо бүгү хемчеглериниң түннелинде бригаданың малы кыштан хүр ашкан. Чаш малды хүлөөп ап турары эки. Бригаданың бүгү төрүүр хоюнуң 60 ажыг хуузу оолдаан. Төрөөн 100 хойга онааштыр 99 хураганны алган. Бригадир эш Хайың боду малын хүр кыш ажырбышаан, төрөөн 343 хоюнуң бүгү хураганнарын менди доруктурып турар.

Часкы хат-когурум, соокдонат малдың ырымын баксырадыр болгаш берге үржүктарны таварыштырып болур болгай. Ынчангаш эш Хайың частың мындыг байдалын баш бурунгаар билип, ырады көжүрбейн, малчыннарның өглерин чүгле кышкы хонаштардан үндүр хондургулаан. Хойжуларны болгаш шаар малды суг-биле хандырып турар автомашина бар.

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи коммунист эш С. Алдын-Херел колхозка сүт бүдүрерин көвүдедир дөөш идепкейлиг ажылдап турар. Оон удуртулгазы-биле Улуг-Күзег сүт-бараан фермазының коллективи бо чылдың бирги кварталында сүт саалдазын эрткен чылдың ол-ла үезинде сагганыңдан көвүдеткен болгаш күрүнеге сүт садар онаалгазын ажыг күүседкен. Ол фермада инек кадарчызы коммунист эш К. Дугар-оол күш-ажылды коммунистиг өзүбиле көөрүнге үлегер болуп турар. Инектериниң сүткүрүн бедидер, семис иштүг мал дөөш ол кызымак ажылдап келген. Шак ындыг мүрнакчы коммунистерни хейу-биле адап болур.

Ак-Эрик участогунуң колхозчулары СЭКП ТК-ның март Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле чаа-чаа хемчеглерни чорударын шиитпирлөөн. Ылаңгыя ниитинин малынга четчир хемчөөлдиг чем баазазын тургузар сорулга-биле мал чеми культураларны тарыш өстүрерин калбартыр. Ынчангаш ол культураларны тарып өстүрер бот-орулга-чарылгалыг ийи звеноларны тургускаш, оларга тракторларны, өске-даа кодаа ажыл-агый машиналарын, база эргежок чугула өске-даа дериг-хөрөкселдерни быжыглаан. № 4 хойжу бригадада малчын Бызаакайның кыштаан хураганнарны сакманныг арга-биле доруктурарынга таарыштыр дериир. Кыргылда пунктуларын эде дерип, механизастаар, Шара-Нурга сүт-бараан фермазын тургузары-биле оон тудугларын чорудар болгаш өске-даа ажылдар айыттынган.

К. МАЖАА.

ЧАА СОРУК КИРИИШКИН-БИЛЕ

СЭКП XXII съездизи аттыг кодаа ажыл-агый артелиниң даргазы эш Пичен-оолга эртен колхоз конторазынга ужуражы бердивис.

— Колхозта ам кандыг ажыл чоруп турарыл?—деп, мөөн айтырыымга ол далаш чогу-биле мынчаар харыылады: чеди чылдың сөөлгү шиитпирлиг чылында Төрөөн чуртка хөй тарааны саткаш, оон хөй орулганы албышаан, ажыл-агыйны быжыг экономикалыг болдуруп, колхозчуларның амыдырал-байдалдарын өкижиде-ринче угланган чугула хемчеглерни баш бурунгаар чорудуп, часкы хову ажылдарын бедик агротехниктиг байдалга эрттирер деп шиитпирлөөн бис.

Бистер, бир дугаар трактор-хову бригадазынга хап келиривиске часкы ховуда хайымныг ажыл иштиң чоруп турары айтырыг чокка-ла илдең болду.

— Мында 80 ажыг кижи ам аңдарган кур черниң хараганын чаңгыс черге бөлүп чыгбышаан, өртедип турарлары ол-дур — деп, колхозтуң кол агроному эш Сотпа тайылбырлап чугаалады. (Адаанда чурукта). Шынап-ла ында эртенден кежөөге чедир кезек-кезек оттарныңы хып турары ховуда хараган сөгүушкүнүнүң шалыпкын чоруп турарының долу херечизи. Бо чылын артельдиң ажыл-ишчилери часкы хову ажылдарынга белеткел ажылдарын мурнукузундан организастыг чорудуп, хову турлагларын безин час дужеринин ырак мурнунда белеткеп алганнар. Ынчан туттунган кызыл булунда ам лекция, беседа, бот-тывынгыр уран чүүл бөлүмүнүң концерт белеткели, оюннар, солун кино-чурук доктаамал болуп турар.

Ажыл-ишчилерни сорук киирип турар март Пленумунуң материалдары парлаттынган лозун, плакаттарны чогуур черлеринде аскан. Көргүзүлге самбыразында бригадада звено бүрүзүнүн, а звенода механизатор бүрүзүнүң хүн нормазының күүселдезин тодаргай көргүскен. Хүндүлел самбыразында мурнакчыларның чуруктарын аскаш, оларның аттарының дужунда социалистиг хүлөөлгелерни айтып бижөөн. Ховунуң бүгү ажыл-ишчилериниң чедер четпестерин, ажыл-амыдыралын илереткен агитхуудустар, хана солуннар беш, он хонуктап үнүп турар. Ол ышкаш бригадалар аразында көжер бисиотеканы организастаан.

Хову ажылдары өгелөөр мурнунда тараажыларның, механизаторларның каттышкан хуралын чыылдыргаш, аңаа амгы сорулгаларны кижи бүрүзүнге чедирип, тус-тус звенолар аразынга социалистиг чарышты организастаан. Ажыл-ишке эки түннелдерни көргүскеннерге шилчиир Кызыл тук-чугаштарны, өртектиг шаңналдарны, немелде төлевирлерни тыпсырын шиитпирлөөннер. Аңаа чергелештир хову-шөлдерде ажылдап турар кижилерниң амыдырал-хандырылгазынче кичөөнгейин күштелдирип, чем продуктулары-биле хандырылганы үзүктелдирбейн турар. № 1 бригаданың төвүнде чунар бажың, хлеб быжырар чер үргүлчү ажылдап турар. Ол-ла бригадада быжыглаттынган поварлар шынарлыг, амданныг чемнерин белеткеп турарлар. (Оң талазында чурукта) поварлар Полина Сат, Зоя Метпек тыва улустуң ынак чеми—ханны кезип үлеп турары.

Хову ажылдарының баштайгы хүнеринден өгелөөш-ле И. Сатка удурткан звено эки түннелдерни чедип ап келген. (Үстүнде солагай талазында чурукта).

Көдөө ажыл-агыйны улам ынай хөгжүдер талазы-биле СЭКП ТК-ның март Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр часкы тарылганың бүгү планныг онаалдаларын чедиишкиннинг күүседир дөөш бо колхозтуң №1 трактор-хову бригадазының ажыл-ишчилери бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдап турарлар.

В. ЛУТКОВ.

Фотолар авторнуу.

Чөөн-Хемчик район.

Күзенчиг аалчылар

Хову турлаа. Хоочун шевер Севилбаа ашактың удуртулгазы-биле энир чылын-на колхоз чазаныкчыларының кылганы дөрбелчин бүдүштүг делгем өгнүн иштинде хөвениг болгаш ак чоорганнарлыг он сес демир өрүннар, кырында номнар, солуннар болгаш ойнаар хөрөкселдер салып каан узун стол. Дүнеки өөлчегде ажылдаан механизаторларның чамдыктары шыдыраалаан, чамдыктары дыштанып удаан чыдырлар.

Хову бригадазының үчётчиги Моңгуш Сундуй-оол-биле чугаалажып олур бис. Ажыл-иш дугайында чугаа политмассалыг ажылдар болгаш культура-хандырылгазының айтырыынче шилчий берген.

— Агитаторлар-даа, колхозтуң удуртукчулары-даа маңаа келгенде, биске лекцияларны-даа номчуп, беседаларны-даа кылып берип турарлар. Концертчилер көөр болза уламна эки-дир ийин—деп, Сундуй-оол чугаазын дооскалак чорда, ыракта ыры аялгазы машина моторунуң даажы-биле чаржалаштыр дыңналып өгелөөш, улам чоокшулап келди.

Ол болза механизаторларның күзеп турганы концертчилер—Бажың-Алаак школазының улуг класстарының өөреникчилери, ыры башкызы Иргит Василийге баштадып алгаш, чедип келгеннери ол-дур. Оларның чедип келгенинге тараажыларның өөрөөнин чүү дөөр!

Ойнаары черле солун. «Ховаганнар» деп ыры хөйден күүседкенин дыңнаан кижи чаптап, таалап мага ханмас. Валя Иргиттиң «Бай-ла Хемчиимни», Моңгуш Мерген-Херелдиң «Бора-Хөлумну», Зоя Иргит биле Моңгуш Мерген-Херелдиң «Тева-Хаяны» ырлааның дыңнааш, кижиниң төрөөн черинге ынаа, аңаа чоргааралы чайгаар-ла хайнығып көөр.

Өөреникчи күүседикчилериниң аразында көрукчулериниң мактарын чаалап ап турарлар-ла хөй болду. Ылаңгыя Моңгуш Мерген-Херел черле эки күүседир-дир. Ол өөрөөн каш ырларны ырлавышаан бодунуң чөгенчиг чоруун өскелерже чүүй каар кижилерни шооткан «Өшкү биле Хуна» деп боду чогааткан баснязын чугаалап үнүп көөрге, механизаторлар бедик үнелөөшкинни берген.

Чөөн-Хемчиктиң школачы талантылары кожаларынга база аалдап чедер деп турарлар.

Оларның өткүт ырларын, уран номчулгаларын Шеминин, Чыргакының ажыл-ишчилери база дыңнай бөөрлер.

С. ПАВУ.

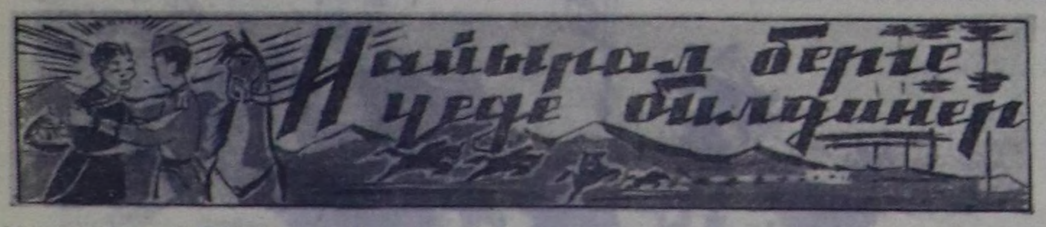

Салчак ТОКА

(Улаңчызы. Эгези № 104 «Шында»).

1941—1942 чылдың эгезинде Тыванын арат чонунуң эң чаагай сеткилин, ус-шеверинин онзазын киирип тургаш чазаан хаагы, өйген кидис идиктери, даараан хой кежи хөректөөш тоннары, кактаан чыжырганазы, белеткөөн чылыг хептери, аъш-чем, тывалап чугаалаарга, оваланып мөөңнелген. Ол бүгүнү аная почта, алы чорумал машина, вагонбиле фронтуже дамчыдар арга турбастаан... 1942 чылдың март айда бирги мөөң белектиң эшелонун, төлөөлер-биле кады Соңгу фронтуже чоруткан. Оон соонда база-ла ол ышкаш мөөң белекти ийи удаа чыгган, фронтуже үдөөн. Тыванын революстуг нам, чазаа, арат массазы Совет Эвилелинин герман фашизмге удур Ада-чурттуң Улуг дайынын бодунуу кылдыр көргеш, салым-чаяанын кезөө-мөңгеде тудуштурганының маргыжын болбас демдөө. Тыванын дыка хөй оолдар, кыстары фронтуже эки-тура-биле барып, Кызыл Шериглер-биле кады фашизмни чылча шаварынга четтикпейн манап турганы база бир дириг херечи болур-дур.

Тыванын эки-турачыларындан ам Совет Эвилелинин Маадыры, ынчаарда 4 класс әртемниг, чүгле командирлериниң түр сургуулун дооскан, Хөнделен чурттуг Намгайның оглу Хомушку Чүргүй-оол, Өвүрнүн Дус-Даг чурттуг Түлуш Нурзат баштаан танкистер хамыкты мүрнай эки-турачылар болуп аттанганнар. Оон соонда Кечил-оолга, Байыскыланга баштаткан эки-турачылар, оон иштинде 10 уруглар фронтуже аттанганнар.

Революстуг Тыванын төлөөлери, эки-турачылар: кавалеристер, танкистер, Совет Эвилелинин маадырлыг Кызыл Шериниң хүрөөлеринде кезектерже киргеш, оларның бедик чүрүмүн, дайынчы белеткел талазы-биле туруштуун, Төрөөн чуртунга кызыгаар чок ынак патриотизмин шиңгөөткеш, дайзын-биле дидим дайылдажып тулушкаш, тыва улустуң ат-алдарын сыкпааннар.

Мооң дугайын бистиң эки-турачыларывыстың маадырлыг чаалашкан дугайында болгаш база Тывага чурттап турган совет хамаатылары Совет Эвилелинин Маадырлары Бухтуев, Макаренко база Шумов алышкыларның, ол ышкаш чүс-чүс эрес-дидим чаалажып турганнарның дугайында солун-парлалгага, ном-дептерге бижөөнин эргим номчукчулар таныжып алган болгай.

* * *

Тыванын кандыг-даа булуңунга баргаш көөрге, ажылчыннар, тараачыннар, малчыннар, улуг-бичези, өр-хөрөөжени чокка, уран чүүлчүлер, башкылар, өмчилер, артистер, чогаалчылар, чурукчулар, композиторлар амыр-дыжын, дүн-хүн барымдаалавайн, бүгү күштү фронтуга, фашизмни чылча шаварынга дөөн демиселдиң адаа-биле хөделип турганын кым-даа утпаан. Фронтуга мөөн белек чедирип чорааш, орук аайы-биле Сибирьни, Уралды, Волга, Казаньны эртип олура көөрге, кодаа ажылагыйда, орук транспортта даң-на хөрөөженнер, назы четпөөн оолдар, уруглар аар-берге чүүктү бодунга хүлөөп алгылаанын кижи көөр турган. Бажын-даа халайтпаан, аъш-чем ховар болурга курларын улам дынзыдыр куржаан, эктинге, будунга таварышканын-на кеткеш, маадырлыг ажылдап, фронтуну ок-чепсек, аъш-чем, хеп-сын-биле хандырып турарын көргеш, кижиниң хей-аъды көдүрлүр: «Мындыг чонну кым-даа тиилеп шыдавас, ол кымга-даа мөгейбес» дөөн болал кижини хаара туда бөөр.

Мөөң белектиг чорааш, Казань хоорайга чоокшулап олурувуста, тараалан шөлдери карара бергилөөн чыткан. Ийи-чаңгыс-ла шык базырган тракторлар, хөлүн оскунган аъттар-ла кестур. Кезек чоруп олурувуста, бежен шаа хөрөөженнер аразында каш санныг өлөөди оолдар хүүрек-биле трактор орнунга чер каскан, тарылгага белеткенген турлар. Трактор-даа, аът-даа кайда боор деп бодавышаан, вагонның сонгазының шилин ажыткаш, холум чайгап, уралап кагдым. Харыызынга холдар-даа чайгаттынган, аржыылдар, бөрттер-даа өрү октаттынган.

Машина-чепсек, аът-ынаа чок-даа болза, Совет Эвилелинин тыылда хөрөөжен чону, өлөөди уруг-дарыы, фронтуга аъш-чемни, дары-чепсекти чедиштир хандырып турар, ынчангаш фашистиг Германияның хоозун алдарын Кызыл Армия ойтур шаап өгелей бергени ында-дыр деп, чапчаа болган байдалдын соонда бодап кагдым.

Моон алгаш көөрге, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының Совет Эвилелинин арат массазынга тыпсып берген хостуг өргезинге кыжанган, оларны бодунун кул-чалчазы болдурар дөөн Германияның кара араатан фашизмин чылча шаварынга делегейиниң депшилгелиг кижи төрелгетени совет кижилер-биле кады, кожа сырый турупкан деп чүве үстүнде чижектерден онза-ла тодазы-биле костур болган... Тыванын арат чону, оон революстуг нам, чаза фронтуга улам-на калбарып-ханылап турар дузаламчыны көргүзүп, чүс-чүс эки-турачылар фронтуга баргаш, Совет Эвилелинин маадырлыг шерии-биле, арат чону-биле тиилелгени дарганнар турганын Советтин чазаа, Коммунистиг намы көргеш: «Совет улустуң тиилелгези болза акы-дуңма тыва улустуң база тиилелгези болур!» дөөн үнелөөшкинни бергениниң соонда, Тыванын арат чоннарының Совет Эвилелинге чоокшулаарының ханы ынакшылы дамна барган.

Совет Эвилелинин Ада-чурттунун Улуг дайыны өгелөөн бирги хүннеринде бүгү Тыванын арат чоннары ССРЭ-ниң хүрөөлеңинге каттыжып киреринин патриотчу саналын көдүрүп, үр үедеги бодал-күзелин уламна хайындырып үндүрген.

—Шаандан тура-ла болган болза, демги ол, алдан-маадырларының үезинден өгелөөш, Тыванын арат чону Саян тайганың артында орус чонбиле харылзажып, аразында суг акпас дизе-даа чазыг чок чурттап-амыдырап келгенин кым билбес боор. Орус чонунуң дузаламчызы чокка бистер, тывалар базым-даа кылаштавас болгай бис. Шак ындыг найыралывыс болган болза Октябрьның социалистиг революциязының соонда улам быжыккан. Бир-тээ бергелёрни-даа деңге ажар, олчаныдаа деңге үлежир болганда, бистиң Тываны Совет Эвилелинин хүрөөлеңинге киирерин дилеге чогуур—деп, Ооржак Лопсанчап каш удаа саналдап келген, ол айтырыгны улустуң Х Улуг хуралынга база-ла кодүрген.

— Совет Эвилелинин нам, чазаанын база орус чонунун ачызында бижик-биликтиг, өртем-сургуулдуг болдувус, балар шагның байдалындан адырылдывыс. Ам бодап көөрүмге бир-ле чүве четпес. Барыында, үлегер сес-биле чугаалаарга, «ынакшылдыг төрел чаңгыс черге чурттаар, өөр ан чаңгыс алаакты оттаар» деп үлегер сес бар чүве болгай. Бистиң Улуг-Хемнин араттары Улуг Ада-чуртувус Совет Эвилелинге киреринде дүне дужу, чырык хүндүс бодалы ышкаш көрүп турар. Черле ол айтырыгны Совет чазааның мурнунга тургузарын бистиң революстуг нам, чазаавыска сүмелөөр кижи-дир мен. Ындыг айтырыгны берге, дүшкүүрлүг үеде тургузары онза таарымчылалдыг, «ёзулуг эш берге өйде улам билдинер» дөөн сес ханызындан шын, бүзүреллиг деп бодаар мен—дигеш, Ийи-Талдың Кудажызы олуруп алды. Шак-ла ындыг саналдарны Тожунун Ирбилиг-Самыйлык, Каа-Хемнин Салчак Суздум-оол, Улуг Чимбин, Тестин Соян Ломмит, Сартыыл Сундувей, Бии-Хемнин Чооду Ёнзак, Маадыр Сундуй, Хемчик кожууннарының Ондар Көк-Хуна, Куулар Былдый-оол, Хованыг Локан-оол суглар улам-на кызымаккай тургузуп келгилөөн.

Ол өйде Германияның араатан фашизминин көл күжүн чылча шаап, Совет Эвилелинин чуртундан сывырып үндүруп өгелезе-даа, Ада-чурттуң Улуг дайыны ам-даа доозулбаан, дайынның кол нуруузу, кол сорулгазы араатанны ижөөнинге баргаш сөнедири турган. Ындыг өйде Тыванын арат массазының, революстуг нам, чазаанын төлөөлери Совет Эвилелинин хүрөөлеңинге Тываның кирер дөөн угуулгазын хойлапкаш, Лопсанчап, Чимба үжелөөн Москвага чеде бердивис.

Кремль. Совет чазактын орлуузунуң ийи каңдында ССРЭ-нин Дөөди Совединин Президиуму. «М. И. Калинин» деп, хаалга кыйында алдын ужук-биле бижип каан кабинет. Даргалар ийи-чангыстап көөп өгеледи. Будённый, Буусинен, Шкирятов, Москатов, Яков Калиничев...Хүлөөп алышкын өрөөлинге олурдувус. Хаалга ажыттынды. Ону өттүр М. И. Калинин бажын дашкаарладыр ужулгаш:—Кириңер, кириңер, эштер, ажылче кириптөөли—дигеш, хаалгазын ажык каапкаш ажытталы берди. Шуужуптувус. Президиум кежигүннери шөйбек столдуң ийи талазынга, бистер шала бетинге, база-ла ийи талалай олургулап алдывыс. М. И. Калининни шинчилеп көөрүмге, кырыксай берген, бажы сувуржугеш, салы ак, караанын шилдери кылын шилдер. Стулундан тургаш, Бүгү-Эвилелдиң Даргазы:

— Президиумнуң хуралын ажытканын чарладым! Удурланыр кижи чок боор аа?—дигеш,—Чок-чок — дөөнин дыңнааш,—Ындыг болза ажылче кириптөөли. Маңаа көөр айтырыг чаңгыс: Тываның арат чоннарының Угуулга бижиин көөр. Хүн айтырыының дугайында ындыг-мындыг дөөр кижи бар бе? — дөөш, — Чок-чок—деп олурушканнар чугаалап каарга,—Бо дугайында Тываның мурнундан келген төлөө даргазы эш Токага сес бөөр-дир, чаа, эш Тока, чугааланар—диди.

Тываның арат массазының ханы соруун, сеткил-сагыжын, көдөө шагда угаан чораан бодал-сеткилин илереткен ТАР-ның XII дугаар онза Биче Хуралынын Совет Эвилелинге кирер дөөн Угуулга бижиин номчуур-биле турун келдим. Номчуур дөөн документимнин, ону дыңнаан олурар аудиториянын онза харыысалгазын бодааш, кезек када караам шокараннап, балдырым сирилеп чоруй, арай боорда орталанып алгаш, Угуулганы номчуп бадырдым.

— Кандыгыл, эштер, айтырыг бар бе?—деп М. И. Калинин илеткелимни арай боорда төңдуруп, дербузум шаанайны бергенимни көөргөөн аян-биле көргеш, айтырды.

ТЫВАНЫҢ БАЙЛАА

ГЕОЛОГТАР ШИНЧИЛЕЛ АЖЫЛЫНГА БЕЛЕН

Бистиң республиканың геологтары бо чылдың шинчилел ажылдарынга белеткел ажылдарын база доозуп алган. 1965 чылда бистиң мурнувуста салдынган улуг сорулгаларны күүседиринче удавас кириптер деп турарлар.

Геологтарның бо чылда сорулгалары колдуунда-ла эрткен чылын чоруткан ажылларның түннелинден шуут хамаарыштыр тодаттынар боор түве болгай. Ынчаарга 1964 чыл бистиң экспедицияның ажылдап келген бүгү чылдарының иштинде эң-не үре-түннелдиг чыл болган деп чугаалаар болза, ында хөөремче чок. Кызыгаар чок аргаларның чери болур бистин республиканың янзы-бүрү районнарынга ажылдап турган шупту шинчилел бөлүктери алдын, цинк, мөнгүн суу, даг-дүгү, хром, хөмүр даш, дус, чугай болгаш өске-даа ажыктыг байлактар тывар талазы-биле эки түннелдиг болганнар. 1964 чылда салдынган сорулгаларны геология экспедициязының коллективи күүседкен.

Ажыктыг байлактар барын билдинип турар черлерге чоруткан ажылдарның, оон алдынган чаа медээлерниң түннели ол черлерде бар казар байлактарның курлавырын көөдүлер талазыбиле ажылдарны чорударынга эки аргаларны берген.

Алдын талазы-биле алдынган эки түннелдерни онаалап демдеглээри чугула. Тывага чоруткан геология ажылдары мурнунда перспектива чок деп санап турган черлерде алдынныг руданың хөйүн илереткен.

Кызылдан 15 км черде Каа-Хемниң хөмүр дажынын курлавырын улам-на тодаргайлап шинчилел көрген. Дус-Даг-ның ам дус казып турар черинден 10 км черде дустың амгы курлавырындан хөй, чер иштинде хандыр чыдар дус барын тыпкан.

Карбида кальцийи бүдүреринге тааржыр Хайыраканның чугай дажынын баштайгы шинчиленин чоруткан. Тыванын барын болгаш мурнуу-чөөн чүктеринде үлетпүрге херектиг фосфаттыг хөй фосфориттиг черни тыпкан.

Геология ажылының эки түннелдери-биле чергелештир геологтарның коллективи эрткен чылын акша-хөренги болгаш экономиктиг көргүзүүлер талазы-биле база эки чедиишкиннерлиг болган. Акша-хөренгини ажыглаарының, геологтуг шинчилел, чер өрүмнеи шинчилер, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедилер, ажылдың бот-өртээн чиигедир талазыбиле планнарны бүрүн күүседип, 198 мүн рубль орулганы алган, оон иштинде пландан ажыр 11 мүн рубль орулга алдынган.

Планныг онаалгаларны чедиишкиниг күүседиринге улуг рольду коллективтиң бүгү күжүн экспедицияның мурнунда салдынган сорулгаларны чедиишкиниг күүседиринче угландыр мобилизастап турар партия болгаш профөвилел организациялар ойнап турар.

Коммунистиг, күш-ажылдыы дээш чарыш коллективте калбаабиле нептерээн. Ам үеде ол шимчээшкинде экспедицияда ажылдап турар бүгү кижилерниң 70 ажыг хуузу киржин турар. Ынчаарга Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 48 чыл өөнда ол бедик атты коллектив ниитиси-биле чедип алыр дээш демисежип турар. РСФСР-ниң геология экспедицияларының социалистиг чарыжының эрткен чылын 3-кү кварталының түннелинде бистиң экспедицияның коллективинге үшкү акша шаңналын тывыскан.

Экспедицияның ажыл-чорудулгазынга техниктиг өөредилге база улуг идигни берип турар. Экспедицияда эртем-техниктиг ниитилелди тургускан болгаш оон секциялары ажылдап турар. Ол ниитилел болгаш бүдүрүлгениң үргүлчү ажылдап турар чөвүлел хуралы экспедицияның ажылчорудулгазын экижидеринче угланган ажылды чорудып турар.

Бисте кижилерниң политиктиг кижизидилгезинге улуг кичээнгейни салып турар. Эрткен чылын экспедицияның бүгү участоктарынга тодаргай экономиканың болгаш экономиктиг эге билигниң бөлүгүмнери ажылдап турган.

Экспедицияның ажылын экижиндиринге партия-күрүне контролюнга дузалаар комиссия база улуг дузаны чедирип турар. Ол экспедицияның көл болгаш дузалаар бүдүрүлгелериниң бүдүрүлге ажылын тодаргай анализтеп, четпестерни илередип, чайладып турар.

Социалистиг чарышты калбартып, ажылдакчыларның мергежилин үргүлчү бедидип, чаа техниканы бүдүрүлгеге нептередип турары-биле, ол ажылдарны чорударынга хөй-ниити организацияларының киржилгезиниң экижазы-биле экспедицияның коллективи 1964 чылда болунуң мурнунда салдынган сорулгаларны эки күүсеткен.

Чедиишкиннерни демдеглевишаан, геология-даа, экономиктиг көргүзүүлер-даа талазы-биле ажылывыста ам-даа бар боор турар четпестерни айытпас аргажок. Мурнунда илередип тыпкан казар байлактарның үнелелин бөөр талазы-биле ажылды ам-даа оожум чорудун турар бис. Оон ынай бистиң шинчилел ажылывыста частырыглар база бар.

Чамдык шинчилел бөлүктериниң болгаш ажыл-агый черлериниң удуртукчулары ажылының экономиктиг анализинче көшкак кичээнгей салып турарлар. Олар күш-ажылды организастаарының, кадрларның күжүн шын таарыштыр турузарының айтырыгларын багай шинтпирлеп турарлар. Оон түннелинде чамдык шинчилел бөдүктери шинчилел ажылдарының бот-өртээн чиигедир талазы-биле планны күүседип шыдавайн, ажыл төлевирин ажыр чарыгдаанар.

Чер өрүмнээр ажылды, планнаашкынны болгаш бүткен ажылды актылаар ажылдарны чорударда база улуг частырыгларны кылып турар бис. Чаңгыс сөсбиле чугаалаарга, экспедицияның ажылын экижидеринге ажыглаттынмаан курдавырлар хөй. Ам оларны түгле чөп ажыглап, 1965 чылдың планныг онаалгаларын чедиишкиниг күүседири арткан. Бо чылын геологтарның мурнунда салдынган сорулгалар улуг болгаш харыысалгалыг деп мурнунда-ла чугаалаан бис.

Хамыктың мурнунда 1964 чылда шинчилел кылган черлерге разведка ажылын дүргедедир, ол ышкаш ажыглап болур рудалыг черлериң үнелелин бөөр. 1964 чылда тыпкан алдын рудалыг участоктарның үнелелин бөөринге онза кичээнгей салдынар. Фосфориттиг болгаш көдээ ажыл-агыйга херек өске чиг-эттиң үнелелин бөөр талазыбиле улуг ажылдар чорудары көрдүнген. Хайыраканның чугайын шинчилээрин, анализтээрин доозар.

Үлетпүрге ажыктыг казар байлактарны улам ынай шинчилээр, ол ышкаш минералдыг чиг-эттиң өске-даа хевирлерин тывар дээш шинчилел ажылын улам улуг хемчээл-биле чорудар.

Чедери берге черлерже материалдар болгаш чепсек-херекседдер чедирерин ам үеде бүрүн доскан. Чамдык шинчилел бөлүктери Май бириң байырлалын ажылдаар черлеринге эрттиргеннер.

Тыва республиканың минералдыг чиг-эдинин баазазын улам ынай калбартыр, чеди чылдың сөөлгү чылында сорулгаларны геологтарның коллективи чедиишкиниг күүседип шыдаар дээринге чигаиниг чок.

И. СЕЛЕЗНЕВ,
Тыва комплексилиг экспедицияның начальниги.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ „ИЕНИҢ АЛДАРЫ“ ОРДЕН БОЛГАШ „ИЕНИҢ МЕДАЛЫ“ МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

БИИ-ХЕМ РАЙОН

Чеди уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни
«ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Кочеткова** Александра Леонтьевна — Хүт суурда өг-бүле эзи.
2. **Күжүгет** Шивит Доспановна — «Өөк» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни
«ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Кулуктар** Оюн Алжыеана — Туран хоорайда өг-бүле эзи.
2. **Маады** Анна Даржаковна — Сесерлиг суурда өг-бүле эзи.
3. **Маады** Кызыл-уруг Бартыкай— «Кызыл тараачын» колхозтуң колхозчузу.
4. **Маады** Телгермаа Васильевна— Сесерлиг суурда өг-бүле эзи.
5. **Мат** Ильда Андреевна — Өөк суурда өг-бүле эзи.
6. **Монгуш** Бильчиңмаа Канчировна — Өөк суурда өг-бүле эзи.
7. **Серен** Екатерина Сундуевна — Өөк суурда өг-бүле эзи.

Беш уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни
«ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Анай** Анзат Торсуевна — «Хадың» колхозтуң колхозчузу.
2. **Анукаева** Саичы Ховалыговна — «Өөк» совхозтуң ажылчыны.
3. **Бейкара** Даваклан Дагбалдай Ленинка суурда өг-бүле эзи.
4. **Бакылай** Нина Бегзиевна — Өөк суурда өг-бүле эзи.
5. **Ёнзак** Долбаа Демчитовна — «Кызыл тараачын» колхозтуң колхозчузу.
6. **Маады** Еникыс Сандан-ооловна—Хадың суурда өг-бүле эзи.
7. **Монгуш** Эпикпен Соспуновна— «Өөк» совхозтуң ажылчыны.
8. **Тарымаа** Чамза Маадыевна — «Кызыл тараачын» колхозтуң колхозчузу.

ТАНДЫ РАЙОН

Чеди уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни
«ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Конных** Валентина Никитична— Кызыл-Арыг суурда өг-бүле эзи.
2. **Садовская** Вера Дмитриевна — Сосновка суурда өг-бүле эзи.

Алды уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни
«ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Норжумаа** Салчак Ширииовна— Кара-Хаак суурда өг-бүле эзи.
2. **Оюн** Пичитей Тадаровна — Успенка суурда өг-бүле эзи.
3. **Оюн** Толчуңмаа Күдерековна— Сосновка суурда өг-бүле эзи.
4. **Тажимба** Анна Аколовна — Тываның кедээ ажыл-агыйының дуржулга станциязының ажылчыны.

Беш уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни
«ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Бардынова** Агния Николаевна Кызыл-Арыг суурда өг-бүле эзи.
2. **Кондаурова** Анна Романовна — Балгазын суурда өг-бүле эзи.
3. **Лама** Кара-кыс Ховалыговна — Бай-Хаакта уруглар садының кижизидикчизи.
4. **Монгуш** Татьяна Пюрюкеевна— Березовка суурда өг-бүле эзи.
5. **Оюн** Көк-кыс Танзыровна — Успенка суурда өг-бүле эзи.
6. **Торжу** Нина Алексеевна — Успенка суурда өг-бүле эзи.

ТЕС-ХЕМ РАЙОН

Тос уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни
«ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Сунгалан** Клавдия-Чалчык — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Сес уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни
«ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Чооду** Тоннаа Кызыл-оол—Самагалдай суурда өг-бүле эзи.

Чеди уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни
«ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Саннаа** Сайлыкпан Балый — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни
«ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Ламажап** Чайкина Дожулдаевна — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.
2. **Селетней** Сайлымаа Балдар — «Чодураа» колхозтуң колхозчузу.
3. **Сандыкмаа** Быжыны Бүзүрей —«Чодураа» колхозтуң колхозчузу.
4. **Салчак** Делгермаа Оюн-оол — Тес-Хем райпозунуң ажылчыны.
5. **Суван** Оюн Сырат — «Чодураа» колхозтуң колхозчузу.
6. **Чайбар** Мижитмаа Сырат — «Чодураа» колхозтуң колхозчузу.
7. **Чооду** Екатерина Васильевна — «Тес-Хем совхозтуң ажылчыны.

Беш уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни
«ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Ахпашева** Степанида Прокопьевна — Самагалдай суурда уруглар садының ажылчыны.
2. **Даваа** Кара-кыс Дамдын — «Чодураа» колхозтуң колхозчузу.
3. **Кыргыс** Бичин-уруг Очур-оол— Кызыл-Чыраа 8 чыл школазының башкызы.
4. **Найдан** Көк Алдын-Херел — «Чодураа» колхозтуң колхозчузу.
5. **Шумова** Агрепина Григорьевна — Самагалдай суурда ажаалга кассазының ажылчыны.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары
К. ДИИГА.

Кызыл хоорай, 1965 чылдың апрель 6.

КОЛХОЗ ИНЖЕНЕРИ

ВЛАДИМИР ОБЛАСТЬ. Гусь-Хрусталь районнуң «Большевик» колхозунда артельдиң чедиишкиннеринге улуг ачылыг, үлүг-хуулуг кижи бар.

Ол—колхозчу инженер, аныяк коммунист В. А. Манаев-тир. «Большевик» колхозка практика эрткеш, Рязаньның көдээ ажыл-агый институдун доскаш, ол-ла артельге ажылдап келген. Ону өөрүшкү-биле уткаан. Техника талазы-биле эки дериттинген, хөй адырларлыг ажыл-агыйга инженер херек турган.

Владимир ажыл-хереги соруктуг сегирип алган. Депшилгелиг түүлдерни бүдүрүлгеге дүрген нептередип, техника өзүлдезин демдеглеп ап турган. Ам чер болгаш мал ажылында чүс ажыг электромоторлар, колхозта 32 автомашиналар, 36 тракторлар, янзы-бүрү 50 ажыг машиналар ажылдап турар. Бедик мергежилдиг механизаторлар өзүп турар. Оларны В. Манаев өөредип турар. Часкы ховуу ажылдарының бүгү техниказын чыл эгезинде-ле бүрүн белеткээн. Бо бүгү дээрге инженериң ачызы-дыр.

ЧУРУКТА: В. Манаев механизаторлар-биле кичээл эрттирип тур.

Н. Акимовтуң фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Чагаалардан одуруглар

«Искра» көдээ ажыл-агый артелиниң хойжузу Монгуш Эртине Чөөн-Хемчик районда мурнакчы малчынарның бирээзи. Эрткен чылын кышка удур эки белеткеттингенинден оон хою кышты хүр ашкан. Мурнакчы малчынның коланында төрүүр 276 хой бар. Олардан 268 төрээн хураганнары онча менди доруглуп турар.

Эш Эртине бо чылын чүс хойга онааштыр 90 хураган алыр үүдээлге алган ажылдап турар. Социалистиг чарышка алган үүдээгезин күүседир арга хойжузу бар. Чурт иштиниң хойларының бирээзинде-не 2 кг дүктү алыр сорулга салып алган ажылдап турар.

Үстүнде алган хүлээлгелерин амыдыралга боттандырар дээш эш Эртине бодунуң колхозунуң хойжузу Куулар Сундуй-оолду социалистиг чарышка кийгырган.

М. ӨЛЗЕЙ.

* * *

Таңды районнуң «Коммунизмниң херели» колхозунуң хойжуларының коланында чаа төрүттүнген хураганнар менди алдынып турар. Мал ажылында ажыл-ишчилер малдың чаш төлүн менди камгалап, колхозунуң мал ажылын хөгждер дээш күженишкиниг ажылдап турар.

Колхозтуң мурнакчы хойжулары 1964 чылда көску чедиишкиннерни чедип алганнар. Бо чылдың бирги кварталының түннелинден алырга оларның чедиишкиннери база өөрүнчүг. Хойжулар О. Бады-Чыргал, М. Дөстек, М. Алдай-оол олар ниитизи-биле 1704 хойдан 1881 хураганны менди доруктуруп турарлар.

С. ТОЮН.

Дүктүң шынары чүге кудулап турарыл?

Тывага шаандан бөөр араттар хой малды өске малдардан онзалап өстүрүп турган. Чүге дээрге, хой дүрген өзүүчел, азырал, ажаалгазы эптиг, кыштың берге үезинде даглыг, кадыр-каскак, эки оттуг черлерге боттары чедип оттаар болур. Ынчангаш өреге куруг чок эвээш-биче хойлуг, оон ажыын көрүп келген.

Амгы үеде мал өстүрүп турар колхозтарның болгаш совхозтарның хой малдан хөй ажык-орулганы ап турары болгаш бүгү чурттуң улус ажылагыйынга хой ажылының улуг ужур-дузазы билдингир.

Бистиң республиканың ажылагыйлары эвээш эвес хой дүгүн күрүнеге дужаап турар болгаш улуг үлетпүр черлериниче, фабрикаларже шуут-даа чорудуп турар. Ынчалда-даа бистиң күрүнеге берип турар дүгүвүстүң шынары кудулап, өртекүнези чер албайн турар. Оон чылдагааны түдел, кым чүүү чедир кылбайн турарыл дээрзин шынгыы чугаалажып көөрү чугула.

1963 чылда күрүнеге дужааган бүгү дүктүң 61,4 хуузу, 1964 чылда 64,5 хуузу белен адырылбас бокдовуракты, ол дүкке төрелдешпес кадыг, узун хылдар болгаш өске-даа чүүлдер холушкан болган. Оон иштинде эң өртектиг нарын дүктүң 1963 чылда 86,5 хуузу, чартык нарын дүктүң 89,6 хуузу, 1964 чылда нарын дүктүң 85,9 хуузу, чартык нарынның 89 хуузу бокталган болган. Ындыг дүктериниң чогуур өртээнден 15 хууну казыры чыл бүрү үргүлчүлеп турар. Быска болгаш үшкү класстың дүгү 1963 чылда турганындан 1964 чылда 68 тонна хой болган.

1963 чылда Тес-Хем районнуң күрүнеге саткан дүгүнүң 95,2 хуузу бок-довурак, чашпан-сиген, хыл болгаш оон-даа өске чүүлдер-биле холушкан болган, а 1964 чылда чүгле 23 хуузун эки деп хүлээп алган. Бай-Тайганың 1963 чылда саткан дүгүнүң 60 хуузу эки деп үнелеткен болза, 1964 чылда 82,4 хуузу багай талазынче, Чөөн-Хемчиктиң 80 хире хуузу эки турганындан 1964 чылда 59,8 хуузу, Таңдының 42 хуузу эки турганындан 71,8 хуузу багай талазынче шилчээн.

Эрткен 1964 чылда күрүнеге дужааган дүктерден Каа-Хемниң 68,9, Бии-Хемниң 55,7, Улуг-Хемниң 43,6 хуузу эки болган, ол ышкаш Тожу районнуң колхозтары багай эвес дүк дужлаганнар.

Ажыл-агыйларның иштинде күрүнеге дужаар продуктуларның шынары дээш демисежип турарлар хой. Маңгы Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозун айтып болур. Эрткен чылын ол совхозтуң дужааган дүгүнүн 2,2 хуузу үшкү класс, кыска, бирги болгаш ийги белүктүң дүгүнүн четпестери 1,8 хуу, эки деп үнелеткен дүк 52,2 хуу болган. Ол ышкаш Таңды районнуң «Тиилелге» совхозунуң дүгүнүн шынары база багай эвес болган. Ынды-даа болза «Чыраа-Бажы» совхозта бирги белүктүң дүгүнүн бокталганы 45,2, «Тиилелгениң»— 47,2 хуу болганын айтыры чугула. Улуг-Хем районнуң «Куш-ажылдың хостуу» колхозунуң дужааган дүгүнүн 61,1 хуузу эки болган. Ынды бедик хуулуг ажыл-агыйлар 1964 чылда ховар болган.

Моон-биле кады республиканың күрүнеге дужаап турар дүгүнүн шынарын багай талаже тыртып турар ажыл-агыйларны демдеглезе чогуур. Барын-Хемчикте «Шекпээр» совхозтуң (директору эш В. Коблов, кол зоотехниги эш О. Папын) дужааган дүгүнүн 79,7 хуузу боктуг, эки дээн дүгү чүгле 11,6 хуу. Эрзин районнуң Ленин аттыг колхозунуң (даргазы эш С. Чымба, зоотехниги эш Т. Хорлуу) бүгү дужааган дүгүнүн 61,9 хуузу чүзүн-баазын өске чүвелер-биле бокталган, 19,2 хуузу аная болган, ол-ла районнуң «Чаа орук», Таңды районнуң «Коммунизмниң херели» болгаш өске-даа чамдык колхозтарның дүгүнүн шынары куду болган.

Колхозтарның, совхозтарның удуртукчуларынга, оон мал ажылының тускай эртемниглеринге шуут хамааржыр мындыг четпестерни моон соңгаар болдурбазы чугула. Малдың ажаалгазында таарымча чок байдалдар, ылангыя малды чемгерерде сигении, саваанны болгаш оон-даа өскелерни оон кырынче хамаан чокка чашканнаптар түүл бар. Оон түннелинде адырылбас боктар, чүзүн-баазын багай түүлдер хойнуң дүгүн үглей бөөр. Чамдык малчынарның ховонуң кажаазының ишти, дашты элдеп-эзин түүлдерби-биле бокталганындан куду сорттуг дүктер көвдээр. «Шекпээр» совхозтуң бүгү дужааган дүгүнүн 16,1, «Межегей» совхозтуң—14,7 хуузу куду сорттуг болган.

Хой кыргылдазында белеткелди чамдык черлер эки-даа кылып алза, кажан кыргылда чоруп турда, арыгшевернің бөлүүн чурумнарын сагывайн баар, ынчангаш кыргаан дүк бокталыр, чок болза холуває ужурлуг дүктерни холуй савалаптар, оон уламындан дүктүн үнези кудулап турар.

Ажыл-агыйларның зоотехниктери болгаш мал ажылының өске-даа тускай эртемниглери дүк класстаарынга боттары-биле киришпейн турар болгаш ону ийиги чергениң ажылы деп көрүп турар. Чамдык кол зоотехниктериң талазындан дүк класстап турар кижилериң ажылын безин хайгааравас. Эрткен чылын «Сут-Хөл» совхозтуң Горький хоорайның фабриказынче чүдүрүп чоруткан дүгүн күрүне инспектору хереглекчилер кооперациязының Кызылда хүлээп алыр (дамчыдылга) базазынга часкаш хынаан көөрге, дүктүн арыг үнер хуузун 5-тен 13 чедир кудулаткан болган.

Оон ынай хой кыргылдазын доспаанда-даа, доскаш-даа күрүнеге дужаар мурнунда дүктү ажылагыйның бодунга канчаар класстаанын хүлээп алыр белеткел организацияларының төлээлери катап хынала кылып, класстаашкын чорударын белеткелдер конторалары шынгыы негевейн турар. Дүк хүлээп ап турар белеткел конторалары ону өскет чоктап эрттирип, боттарының ажылын чиигедип, харыысалгадан аная чайлап турар. Ынчангаш ийи таланың ындыг харыысалгалыг контролюнуң чогу-биле үлетпүр черлериче чорудуп турар дүктериниң классташкынында биче эвес частырыглар бар болуп, оон өртек-үнези кудулаар чорукка таваржып турары ол.

Хереглекчилер кооперациязынга хамаарыштыр түүлдер база бар. Колхозтарның, совхозтарның белеткелдер конторалары дамчытпайн, бүдүрүлге черлериниче шуут түүлдүр чорудуп турар дүктериниң белеткелдер контораларының белеткелчилери кыргылда пунктуларынга баштайгы хүлээп алышкынны боттандырып болур турбуже, ону кылбайн турар. Оон ынай кооперациязының белеткел организацияларының дүк талазыбиле тускай эртемниглери ажылагыйларның чүдүрүп чорудуп турар дүктериниң шынарын, дизизин, савалаанын болгаш оон-даа өске байдалдарын хынаан турар ужурлуг. Ол ажылдар четпес кылдынып турган.

Белеткелдер конторалары колхозтарның, совхозтарның, республиканың девискээриниң дашкаар шуут чудүрүп чорудар дүгүн хүлээп алыр квитанцияга бижээш, шынарын айыткаш, оон өртек-үнезин төлээн турар ужурлуг.

Дүктүн өртек-үнезин кудуладып турар четпестерни шинтпирлиг-биле чайладыр херек. Ажыл-агыйлар болгаш хереглекчилер кооперациязының белеткел организацияларды дем кадып, эптиг, күженишкиниг ажылдаар болза, дүктүн шынары экижип, ажыл-агыйның бодунга-даа, чурттуң улус ажыл-агыйынга-даа улуг ужур-дузаны бөөр.

И. ЛОПСАН,
Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агый продуктуларының шынарының талазы-биле күрүне инспекциязының даргазы.

— Айтырыг-даа билдингир, Тыванын арат массаларының дилээп барымдаалаш, бистиң хүрээлеңиске хүлээп алыр саналдыг мен— дигеш, С. М. Будённый азыг салын кошкар мыйыстары ышкаш кылдыр дээрбектей ораган олур.

— Мээн саналым база-ла ындыг! —дигеш, Куусинен бодунуң тавында баарды.

Михаил Иванович туруп келгеш, көстүүн думчуунуң кырынга эде салып алгаш:

— Айтырыг билдингир ышкаш чүл, эштер! Боттарының шын күзелин, эки-туразын илередип, биче санныг болза-даа, чаагай төөгүлүг тывалар, орус болгаш СССР-ниң өске-даа чоннары-биле кады чурттаарын Октябрь революциязының ырак мурнунда киргенин төөгү билир. 1914 чылда тывалар Россияның хүрээлеңинге албан өзүзү-биле киргенин база билир бис. Октябрь революциязының соонда, 1921 чылда, тускай республика болур бис дээрге В. И. Ленин байыр чедирген. Ам бөгүнге чедир ТАР 23 чылдың дургузунда тускай күрүне боп туруп келгенде, ха-дуңмавыс кылдыр көргеш, болза-чогуур дузаламчыны көргүзүп келдивис. Совет Эвилелинин арат чоннары айылга таваржып, фашизм-биле өлүмнүг тулчуушкун кылып эгелээрге, бистериң оларга 1921 чылда дузаланыывыс ышкаш, тывалар дузаламчынын акы-дуңма, эштиң чылыг холун биче сунган. Мээн саналым өске эштериң ышкаш, база-ла ындыг болур, бөгүн 1944 чылдың он айның 11-ниң хүнүнде Тыва Арат Республиканы, оон чонунуң эки-туразын барымдаалаш, Совет Социалистиг Республикаларның хүрээлеңинге киирип алганының Чарлыын хүлээп алза чогуур боор—дээрге, олурганнар бут кырынга тура халаш, адыш часкаан...

Ынчангаш 1944 чылдың он айның 11 хүнүнде Советтиг Тыва төрүттүнүп тывылган, оон чаарбы чыл болганының байыр-наадымын эрткен чылда демдеглээн. Тыва АССР Ленин ордени-биле шаңнаткан.

Оон эгелээш Совет Тыва, совет хамаатылары бистер улам-на сорук кирип, дайзынны когун үзе берип эгелээнивис кымга-даа биллдингир. «Бистиң херээвис шыныг, дайзын чылча шаптырар, тиилелге бистин болур» дээн Коммунистиг намның, Совет чазактың, совет чоннуң лозунгу 1945 чылдың май айның 9-түн хүнүнде боттанган. Фашистиг Германия чуура шаптырган, чугаа чокка дүүнүп бергенинин актызынга адын салган. Он-он оран-чурттарны хуюктап-өртендирген, делегейниң депшилгелиг кижилеринге оңгарлыг болбас айыыл-буураашкын таварыштырып, боду маңгыс болур дээн фашизмни хамыкты мурнай совет тургузуг системазы, оон чону, алдарлыг армиязы тиилээн, миллион-миллион кижилерниң тынын алган. Үр чылда дөзер аргажок манап келген тайбын—Майның тозунда келген.

Советтиң кижилери тайбыңны ленинчи Коммунистиг намынга баштадып алгаш, боду чедип алганын ам кым маргыжар боор. Бүгү Европаны, чамдык өске-даа чурттарны эжелеп алган, оон бүгү-ле байлаан, эт-экономиказын, дириг күжүн фашистиг Германия холгаарлап алгаш, Совет чуртунче халдаан турунда эвилелчилер—АКШ, Англия боттуг хемчегни дайын тезгүже чедир албайн, манагзынып турганын база-ла төөгү билир. ССРЭ бодунуң күжү-биле, чонунуң база шериниң эрес-маадыларынга даянгаш, дайзынны чуура шаап, ижээнинге баргаш, дискек кырынга тургузуп алырга, «эвилелчилер» ам хөделип, «ийиги фронт ажыдып» үнгенин кым уткан боор?

Фашистиг кара арааган советтинген, тайбын чарлаттынган хүнде Улуг-Хемниң Шагаан-Арыг хоорайга турган мен.

«Тайбын келген, Кызыл Шериг тиилээн! Фашизм советтинген!» дишкилээш, район куруйлап-ураалап, кужактажып, ошкажып, кудумчуларда, бажыңнар доразында, Улуг-Хемниң кыдыында эдер-хааржаан хөрүктээн, довуракты бурулаадыр деспээн, ырлап-шоорлаанын канчаар боор, ана «өөрээнде ыглаар, хоралаанда каттырар» дээн ышкаш. Ол хүн каккаш, Кызылга чедип келиримге оон артык. Ордунуң балконунга үнүп келгештин кырындан көөрге, хоорайжыларның каазы, хөглүг өөрүшкүзү Шагаан-Арыгдан хамаан чок хайымныг. Ленин кудумчузунуң бирээзинде хей-ле чыылган кижи бир-ле майорну аная хап-шоодай ышкаш, уралавышаан, өөрү шыдаан тур.

— Өршээнер, авыраңар, дайынга чорааш өлбээн кижини манаа аайлап кагдыңар, халак!—деп өөзу дилеседе-даа хоржок, октавышаан.

Ленин кудумчузунуң база бир талазында:—Бистиң тынывыс алган Кызыл Шериг, Коммун нам делгерезин, ураа-ураа!—дивишаан. Тываның эки-турачыларының командирлери Кечил-оолду, Байыскыланны октагылаан. Олар «өршээнер-азыраңар!» деп дилезе-даа, дам барган ура, куруй-кускун Кызылдың хамык-ла кудумчуларын хөме алган.

Калбак, терезин ширбинил бажы ышкаш салдыг орус ашак, «Мир-мир!» дивишаан, бөдүрээ чартыы шилде кылан чүве кудуп алган:— Бистин тиилекчилеривиске, ынактарывыска, хостакчыларывыска! Ураа! Ураа! Ураа!—дивишаан, шериг хептиг кижини көргеш-ле, стаканнан куткан, боду база-ла халаг эзирик баскан тур. Төөгүлүг тиилелгени дыныаан дараазында кайнаар-даа баарга байдал ындыг. Чонну көөрге хову сыңмас чечек-ле, ана өң-базын чүве. Кудумчуларда лозун, тук, нам, чазактың баштынчыларының чурук-хөрүү, чап-чаа-ла чемжи үнүп олурар, эң ылангыя айдыссыг чодурааның чечектелгенин көргеш, кижиниң сеткили көдүрлүп. Коммунистиг намга, Совет Армияга бердинген сеткили, өөрүп четтиргени дам-на баар.

Марксизм-ленинизмге даянган Коммунистиг нам, Советтиң системазы, оон өстүрүп-доруктурган Кызыл Шерии фашизмни чылча шаап, Улуг Октябрьның шыныг хөрээ кезээ-мөңге, кымга-даа тиилеттирбес деп чүвени бузуреткенден бээр 20 чыл болган. Бо аразында Ленинниң Коммунистиг партиязынга баштадып алгаш, чуртувус күш-ажылының түннелинге онза хоралыг болгаш үрегдээшкиниг болган 1941—1945 чылдарының дайынының аар балыглаашкынын дораан-на экиртип эгелээн.

Фашистиг Германияның кыпсын үндүрген араатанзыг дайынының түннелинде үрелген, өртенип, черби-биле деңнеттирген фабрика, заводтары, колхоз, совхозтарны, суур, хоорайларывысты бистиң Совет Эвилели чүгле дагын бүрүн тургускан эвес, харын дайын мурнунда турганындан ыракта хөгжүткен. Коммунизм ниитилелинин материал-техникалыг суурун чедиишкиниг тургузуп, коммунизмни тудуп тургузарының демиселинге кирип, партиянын төөгүлүг XX, XXI болгаш XXII съездилериниң, оон соонда болгулаан Пленумнарының шинтпирлерин чедиишкиниг күүседип турары маңаа дириг херечи.

Коммунистиг партияның XXII съездизинин шинтпирлерин болгаш оон бадылаан Программазын чедиишкиниг күүседиринге, СЭКП ТК-ның энир чылын болгулаан октябрь болгаш ноябрь база бо чылдың март Пленумнары онзагай ойнаашкынныг болгулаанын кым-даа маргыжып шыдавас. Бистиң Төрээн чуртувустуң арат чоннары ленинчи Коммунистиг партияның башталгазы-биле коммунизмниң чырык чаагай чадазынче хажык чок бүзүрелдиг чоруп олурар. Оон коммунизм дээш чорудуп турар чаагай депшилгелиг демиселин Советтиң маадырлыг болбаазын чепсегленген армиязы камгалап турар. Бир эвес империалистиг агрессорлар төөгүнүн биллдингир кичээндирини барымдаалавайн, делегейниң ол-бо булуңнарынга хоралыг бажын ковайтып кээп, база катап дайын өскүдүп, бистиң болгаш акы-дуңмаларывыстың тайбың күш-ажылынга шаптык ужураштыра берзе, мурнукузундан ыракта куштүт болгаш чуура шавышкыныг согуушкун таваржыр дээрзинге кымга-даа чигзиниишкин турбас.

— Мээн саналым база-ла ындыг! —дигеш, Куусинен бодунуң тавында баарды.

Михаил Иванович туруп келгеш, көстүүн думчуунуң кырынга эде салып алгаш:

— Айтырыг билдингир ышкаш чүл, эштер! Боттарының шын күзелин, эки-туразын илередип, биче санныг болза-даа, чаагай төөгүлүг тывалар, орус болгаш СССР-ниң өске-даа чоннары-биле кады чурттаарын Октябрь революциязының ырак мурнунда киргенин төөгү билир. 1914 чылда тывалар Россияның хүрээлеңинге албан өзүзү-биле киргенин база билир бис. Октябрь революциязының соонда, 1921 чылда, тускай республика болур бис дээрге В. И. Ленин байыр чедирген. Ам бөгүнге чедир ТАР 23 чылдың дургузунда тускай күрүне боп туруп келгенде, ха-дуңмавыс кылдыр көргеш, болза-чогуур дузаламчыны көргүзүп келдивис. Совет Эвилелинин арат чоннары айылга таваржып, фашизм-биле өлүмнүг тулчуушкун кылып эгелээрге, бистериң оларга 1921 чылда дузаланыывыс ышкаш, тывалар дузаламчынын акы-дуңма, эштиң чылыг холун биче сунган. Мээн саналым өске эштериң ышкаш, база-ла ындыг болур, бөгүн 1944 чылдың он айның 11-ниң хүнүнде Тыва Арат Республиканы, оон чонунуң эки-туразын барымдаалаш, Совет Социалистиг Республикаларның хүрээлеңинге киирип алганының Чарлыын хүлээп алза чогуур боор—дээрге, олурганнар бут кырынга тура халаш, адыш часкаан...

Ынчангаш 1944 чылдың он айның 11 хүнүнде Советтиг Тыва төрүттүнүп тывылган, оон ч

УЛУГ ТИИЛЕЛГЕНИҢ 20 ЧЫЛ БОЛУРУНГА

СЕВАСТОПОЛЬ. Сапун дагны штурмнааныныҢ диорамазыныҢ бажыны болгаш АлдарныҢ тураскаалы.

Фото Б. Квитконуу.

СЭТА-ныҢ фотохрониказы.

ФРАНЦУЗ УЛУС УТПААН

Нацистиг ГерманияныҢ чугаа чокка дүжүп берген дугайында актыга чээрби чылдыҢ мурнунда ат салган. УлустарныҢ кэчыгдалдарыныҢ үр үргүлчүлээн болгаш коргунчуг үезин дооступ, нацисчи кемниг идегеттерни шаажылап шиидериниҢ шагы келген турган.

БоттарыныҢ араатанзыг эжелелин бүгү делегейге дөгээр дээн гитлержилерге шаптыктаар дээш төөгүде көзүлбээн когаралче барып, дайыныҢ кол үүргезин бодунга үүктеп эртирген Совет Эвилелинге болгаш алдарлыг Кызыл Шеригге өөрүп четтиришкинни улустар арай боорда чедип алдынган тайбыныҢ өөрүшкүлүг байдалынга илергейлеп турганнар.

1940 чылдың халаптыг бууразашкынын көрүп эрттирген француз улустуҢ өөрүшкүзү онза күштүг болган, үүге дээрге, Франциянын айыл чок чоруунга француз-совет найыралкайы хире улуг ужур-дузалыг болганын амыдырал боду көргүскен.

1940 чылдың майда болгаш июньда, кажан гитлержи ак-шериглер француз чуртувустуҢ коргунчуг кылдыр чылча шаптыртканын көрген, коммунизмге удур чоруктуҢ салдары-биле француз-совет найыралды херекке албайн, харын фашистериҢ эрге-чагыргазынга өмээржип турган реаксылыг идегеттериҢ чедирген хоралыг чоруунуҢ дугайын бодап турган.

Аажок улуг халаптыг чорук диргелип келгенде деткимчени дилеп тывар дээш, Поль РейнонуҢ чазаа Совет ЭвилелиниҢ бодалдарын шенеп көөрү-биле дипломаттыг базымнарны кылган. Ынчалзы-даа улусчу фронтудан гитлерни дээре деп көрүп турган француз улуг буржуазия ол баштайгы базымнарны деткивейн баргап, ынчангаш бо базымнар практиктиг үргүлчүлээшкин чок болган.

Бойлаан байдалга таварышкан француз чазак болза, Совет Эвилели Германияже халдаар бодап турар дээр дугайында хоозун чугааны тарадып туруп берген: француз чазак улус чондан кортқаш, ону ооржургадыр болгаш гитлержи эжелелдиҢ качыгдалынга база дорамчылаашкынынга ону кир чыгаарын белеткеп турганы-биле ындыг базымнарны кылып турган.

Кажан 1941 чылдың июнь 22-де Гитлер бодунун шериглерин Совет Эвилелинге удур октаан үеде, француз улусту хаара туткан килеңээшкин күштелип, гитлержилерни туюлунга ашкан турар тиилелгеге кызыгаар чок идегел немешкен. Ол үеден бээр, бир шүлүкчүүнүҢ бижээни-биле алырга, «идегел өске турлагже шилчээн, демиселдин шинчизи өскерилген». Кызыл ШеригниҢ болгаш совет улустуҢ маадырлыг удурланыышкынны төрээн чуртту хамаарышпас чоруунче чүткүп турган бүгү французтарга магадаашкынны болдурган.

Дайынче Совет ЭвилелиниҢ шилчип киргени бистин демиселивиске кайы хире ужур-дузалыг болур дээрэин Франциянын ажылчын ангызынга болгаш улус чонунга көргүзерин Коммунистиг партия орадлашкан. Ынчаарда КомпартияныҢ хөй-хөй төлээлекчилерин нацистер болгаш вишисчи өскерликчилер тудуп, хоруудап, боолап өлүрүп база истеп сүрүп турган деп чүве билдингир болгай.

Чажыт «Юманите» солунуҢ июнь 23-теги 119 туҢай номери «Гитлер Совет Эвилелинче халдаан» деп эгебиле парлаттынын үнген.

Ынчаарда «Француз улуска» үндүрген үгүулгазында «ЮманитениҢ» бижээни болза:

«ГитлериҢ болгаш ооҢ чалчазы Муссолининин кулданынга таварышкан Франциянын, БельгияныҢ, ГолландияныҢ, ЮгославияныҢ, ЧехословакияныҢ болгаш Грециянын улустары боттарынын хосталгазын күзеп турар.

Бо бүгү улустар Совет ЭвилелиниҢ дайзыннарын боттарынын дайзыннары кылдыр көрүп, ол дайзыннарга удур бүгү-ле чепсектери-биле демисежирлер».

1941 чылдың август 2-де үнген «Кызыл шериг чугле Совет ЭвилелиниҢ хосталгазы дээш эвес, харын база Франциянын хосталгазы дээш дайылдажып турар» деп эгелиг үүлүүнге «Юманите» солун бүгү французтарга чаңгыс эпче болунуҢ кыйгырыын дараазында өстер-биле дооскан:

«Тодаргай сорулгазы өскениҢ дарлалыдан болгаш өскерликчи чоруктан төрээн чуртту хостаар сорулгалыг антигитлержи демиселдин бо чаңгыс эви болза делегейниҢ хосталгазы дээш Кызыл ШеригниҢ солдаттары дайылдажып турар чөөн фронтунуҢ уламчылалы болур иштики фронтуга бодунуҢ турар черин ээлээрин француз бүрүзүнге хүлээдип турар».

Чаңгыс эпче база эжелекчилерге болгаш оларын фашисчи чалчаларынга удур демиселче кыйгырбышаан, «Юманите» солун Кызыл ШеригниҢ тулчуушкуннарын болгаш тиилелгелерин демдеглеп, ооҢ чедишкин бүрүзү араатанзыг нацисчи дарлалдың адаанда турар бүгү улустарга дузаламчы болур дээрзин көргүзүп турган.

Кызыл ШеригниҢ 25 чыл оюнга холбаштыр үндүрген номерингe «Юманите» солун ол алдарлыг байырлалды үрегдекчи чоруктарныҢ болгаш дайынчы хөделишкиннериниҢ калбарыышкыны-биле демдеглеп эрттирер деп, Француз удурланыышкынын киржикчилерин кыйгырган.

Москва радиозунуҢ дамчыдылгаларын, а ол ышкаш Лондон радиозунуҢ дамчыдылгаларын бүгү французтар дыннап, баштай совет улустуҢ маадырлыг удурланыышкынарын, а дараазында ооҢ тиилелгелиг аажок улуг шаап халдаашкыннарын билип, гитлеризмни ажар тиилелгеге, хамаарышпас чоруктуҢ чаалап алырынга болгаш демократияныҢ тургустунарынга чаа бүзүрелди тып ап турганнар.

Нацизмнин араатанзыг үүлгедиглеринге удур демиселге французтарны болгаш орустарны каттыштырган дайынчы акы-дүкмалышкы чоруктуҢ болгаш ниити когаралды француз улус утпаан болгаш утту-даа шыдавас. Кажан тайбыныҢ база катап чедип алган байдалдарда француз башкарыкчы бөлүктер эвилелчилерни сандарадырынын орууче кирип, советке удур политиканы чорудуп, чепсегленишкинни эндере бүдүрериниҢ талазынче чайгылган турган үениҢ дугайын французтар база-ла утпааннар: ол планнар улустуҢ удурланыышкынынга таварышкан. Совет ЭвилелиниҢ болгаш Франциянын кады чорудуп турган демиселиниҢ тураскаадынга француз улус бүзүрелдиг. БистиҢ партиявыстың Төп КомитединиҢ мурнундан бистин эргим эвиис Морис ТорезтиҢ «Француз улус Совет Эвилелинге удур кажан-даа дайылдашпас» деп байырлалды-биле кылган кичээндирин француз улустуҢ медерелинге анаа эвес угаазылалдыг чоруктуҢ киргеи.

Алыс шыныг чорук чүдел дизе, француз-совет найыралдың орууна бүрүнгаар базым бүрүзүн улус массаларныҢ талазындан изин-биле үүлдүгүзүүп турарында. Совет Эвилелинге найыралдын ол ханы сагыш сеткили хөй байдалдар болгаш хөй чылдагааннар-биле тайылбырлаттынар.

Алдарлыг Париж коммунаазынын салгакчылары—француз ажылчы чоннар 1871 чылдың коммунарларынын алыс улуг күзели—социализмни боттандырган чурт кылдыр Совет Эвилелин көрүп турарлар. Бир эвес XIX үүс чылдың дургузунда бүгү европа чуттарынын мурнакчы кижилери боттарынын үзел-бодалдарын Францияже болгаш 1789—1793 чылдардағы француз революцияже көрүндүрүп турган болза, бөгүн социализмче чүткүлдүг бүгү кижилер боттарынын үзел-бодалдарын Совет Эвилелиниче көрүндүрүп турарлар.

Совет ЭвилелиниҢ эрге-ажыктары Франциянын эрге-ажыктары-биле каяа-даа карышпайн турарын, бүгү совет политика тайбыныҢ болгаш тайбын кожа-хелбээ догуиаашкынны хандырын база быжыглаарынче угланган дээрзин тайбыны күзеп турар французтар билирлер. Капиталистиг монополияларныҢ албанынга бараан болуп турар чаңгыс кижиниҢ эрге-чагыргазынын улам күштелип турар авторитарлыг характериниҢ ылгалыштыр өзулуг демократияны социалистиг чурт болур Совет Эвилели хөгжүдүп турар деп чүвени бистиҢ чуртувуска өскерилгелери чорударынын эргежок чугулазын күзээн өөнүктеришин, демократтарныҢ билип турарынын-даа ужуру бо. Ынчангаш француз демократтар Совет Эвилелинде социалистиг демократияныҢ хөгжүлдезин сонуургал-биле хайгаарап турар.

Баштайгы социалистиг чуртка Франциянын ажылчын ангызының болгаш улус чонунуҢ ынакшылының база эп-сеткил каттыштырылгазының сагыш-сеткилин ылап медереп билген бистиҢ национал эрге-ажыктарывыс-биле туюлунга чедир тодаратты-ның турар. Совет ЭвилелиниҢ экономиктиг хөгжүлдезинин магаданчыг халбарыышкыны, ооҢ эртем, техниктиг чедишкиннери, ылаңгыя космосту чаалап алырында чедишкиннери француз улустун магадаашкынын болгаш совет улуска хамаарыштыр ооҢ найыралын база күштелдирип турар.

Хамаарышпас чорук, тайбын, демократия дээш, нацизмге удур демиселге быжыглаттынган французсовет найырал эр, хөрээжен французтарнын чүректериниге кезээде артар.

Гитлержи аг-шериглиниҢ дүжүп бериишкинге албадаттырганындан бээр 20 чыл оюнда француз улус Совет ЭвилелиниҢ, ооҢ алдарлыг армиязынын, ооҢ маадырлыг улузунуҢ мурнунга төлеттинмээн өрезин мурнуку хевээр, медереп билип турар.

БистиҢ иин чуттарывыстың болгаш улустарывыстың найыралын быжыглаар болгаш хөгжүдер дээш, француз улус бодунуҢ күштерин харманнамайн турарынын ужуру-даа бо. Ол чорук Франциянын болгаш Совет ЭвилелиниҢ эрге-ажыктарынга дүгжүп турар, ол чорук бүгү делегейде тайбынын эрге-ажыктарынга база дүгжүп турар.

Жак ДЮКЛО,
Франциянын Коммунистиг партиязының ПолитбюрозунуҢ кежигүнү.

УТТУНДУРБАС ЧЫЛДАР

Ада-чурттуҢ Улуг дайынының баштайгы хүннеринден эгелээш, Тыва Арат Республиканың ажылчы чоннары бүгү ажылды дайын байдалынга таарыштыр тургусканың республиканың Алдан-Маадыр аттыг музейиниҢ экспонаттарындан көрүп болур. Совет Эвилелинге дузалаар дугайында ТАРныҢ X дугаар Улуг хуралының Декларациязы кожуун, суму, арбан, суур, өг-бүле, ажыл-агый бүрүзүнүҢ ажыл-чорудулгазының дайынчы планы болу берген. Ада-чурттуҢ Улуг дай�ыныҢ баштайгы хүннеринден эгелээш, Хемчик хемниҢ калбак делгем шыналарындан ТожунуҢ бедик дагларынга чедир Тыванын арат чону фронтуга дузалаар талазы-биле улуг ажылды кылган.

X дугаар Улуг хуралдың киржикчизи Тулдуй аалынга чедип келгеш, 14 баш малын кооперацияга кээп дужааган. Ол ышкаш арат Шарыпай 46 баш малды, Сүт-ХөлдүҢ аныяктары экспортче чорудары-биле кооперацияга 2524 баш малды, Улуг-Хем районундан Сундуйбан 14 башты, 26 килограмм дүктү дужааган болгаш Кызыл Армияга халаска аҢдын, акшазын дузалаан. Бо үүлдерни фронтуже чорудуп тура, ооҢ чугаалааны болза: «Мен ам дээрезинде фронтуда турбайн-даа турар болзумза, маадырлыг тулчул турар дайынчылар маҢ аҢдымны мунуп алгаш, фашистерни узуткап, чок кылыннар» дээн. 1941 чылдың октябрь 29-та, чаңгыс хүн иштинде Чадаанага ажылчы чоннар 485 ең эки аҢтарын Кызыл шеригге белекке бергеннер. Энме-дикчок белектерни кижи санап четпес.

Кызыл Армияга дузаламчының бүгү улусчу характерлиг апарганын көргеш, ТАРН ТК болгаш ТРИ-ныҢ чазаа 1942 чылдың февральда белектерни тус-тус эшелоннар азыы-биле чорударын шиитпирлээн. 50 вагоннар ишти баштайгы мөөн белектерни Кызыл Армияның XXIV чыл оюнга алдар кылдыр чоруткан. ООҢ дараазында алды ай болгаш, фронтуже 52 вагон ийиги мөөн белектер чоруткан. Кызыл шеригге чоруткан 1 болгаш II эшелон белектерге моон адаанда үүлдер кирип турар: тус-тус белектер, чадаг тергелер, автомашиналар, янзы-бүрү далган, чигир кылыглары, сухарай, эт, колбаса кылыглары, алгы чиг-эт, дүк, дагаа чуургалары, далган, варенье, янзы-бүрү барааннар. Бирги эшелон-биле чоруткан янзы-бүрү бараанналрнын иштинде медикаментилер 39.695 акша, сапык идиктер 44.300, плащ болгаш кышкы чолдак тоннар 43.661 акша, автомашиналарнын артык кезектери 22.610 акша болгаш ООҢ-даа еске үлетпүр бараанналры бар болуп турар. Белектер чүдүрген машиналарда мындыг лозуннарны бижигилээн: «Тыва Арат Республиканың ажылчы чоннарынан маадырлыг Кызыл шеригге!», Дайылдажып турар кызыл шериглерге «Саяның харлыг, бедик арттарынан, көшкүн тыва арттардан». Чондан кирген белектер сагыш чованчыр ёзу-биле, ынакшыл-биле ең эки шынарлыг кылдыр кылгылаан. Хөй-хөй белектерни фронтучу хөрөөжен дайынчыларга түскай белеткеп кылган.

Көдээ суурлардан болгаш кожууннардан Кызылче белектер чүдүрген кызыл коштарны организастап чорударынче чаа шимчээшкин чонунуҢ канчаар-даа аажок улуг көдүрлүүшкүнүн болдурган. Көдээ черлерге чыгдынган чүүктерни терге, шанактар-биле, коштарга, автомашиналарга чүдүргеш, төп комиссияже сөөртүп эккеп турган. Кызыл коштарны Кызылдың ажылчы чоннары улуг өөрүшкү-биле уткып турган.

Мынчангаш бирги болгаш ийиги эшелон белектерден аңгыда үшкү эшелон белекти Кызыл Армияның XXV чыл оюнга холбаштыр Тыванын чону фронтуже 849 ажыг тонна, 120 вагонга иштеп чоруткан.

Ада-чурттуҢ Улуг дайынының чылдарында Тыванын ажылчы чоннары фронтуже 5 эшелон (389 вагон) белектерни чоруткан, ооҢ түҢ 10 ажыг млн. акша, ооҢ иштинде кышкы чолдак тоннар болгаш хөвеннiг фуфайкалар 12 мүҢ ажыг, эжеш кидис идиктер 15 мүҢ, 67 тонна дүк бар болуп турар.

Кызыл ШеригниҢ дайынчыларынга белектерден аңгыда Совет ЭвилелиниҢ камгалал фондузунга хөреңгилер чыыллазын бүгү черлерге калбарткан. Кызылчылар үнелиг инициативаны эгелээннер. «Тыва улус — фронтуга» деп бөлүк ужар-хемелерни белекке садып чорударынга республиканың бүгү ажылчы чоннарын олар кыйгырганнар. Ол кыйгырыг бүгү чуртту хаара тыртқан болгаш бүгү черлерге изиг деткимчеи алган. Ол чыгдынган хөренгибиле он самолёттарны саткан. Олар «Н» кезектиҢ шүүргелекчилериниҢ чепсеглелинге барып кирген. Ол ышкаш Кызыл Армияның хөй-хөй госпитальларынга болгаш уруглар бажыннарынга база аар когаралдарга таварышкан районнарынга дузаламчы көргүзер ажыл калбарган турган. Чүгле 1944 чылда Украинаның колхозтарынга эгитпес материал дузаламчы хевири-биле 26572 баш малды шилчидип берген. Дайынны ажар тиилелгеге Тыванын ажыл-ишчилери 19 миллион акшаны (60 млн. рубль) шилчитдерт алышкыларнын база эки-турачы аныяк кыс Монгуш Амаанын фронт шугумунда эрес, кашпагай аҢдының чанында турар фото-чуруун көөр бис.

Ленинградтың камгалалында Шумов алышкыларның алдарлыг миномёт расчедун көөр бис. Ада-чурттуҢ Улуг дайынының чылдарында алды Шумов алышкылар: Александр, Иван, Аксентий, Лука, Василий, Семен олар Ленинград фронтузунга чаңгыс миномёт расчедунга дайылдажып турганнар. Олар Ленинградтын, Эстониянын болгаш Литванын тулчуушкуннарын эрткеш, Финляндияның база Балканнарның тулчуушкуннарынга киришкеннер. Шумов алышкылар барык 30 мүҢ миннерни дайзынга удур салып үндүргеннер. Олар дайзынның 17 миномёттарын, пулемёттун 24 туруштарын, 39 блиндажтарны база дайзынның ийи батальон чедир чадаг шериин узуткап, чылча шапкан. Алды алышкылардан Семен, Василий болгаш Иван олар фронтуга маадырлыы-биле өлгеннер.

Ам музейиниҢ ажылдакчылары Ада-чурттуҢ Улуг дайынының 20 чыл болур оюнга музейде көргүзүг материалдарын чаартып кылырынга болгаш районнарга кежер делгелге организастаарынга белеткеннип турар. Бо талазы-биле музейниҢ фондузунда көргүзүг болгаш архиз материалдары четчир санныг бар болуп турар.

М. ДЕЛЕГ,
Республиканың Алдан-Маадырлар аттыг музейиниҢ директору.

КАЯА-ДААА ДАЙЫНЧЫ

Килеңээн совет кижилер-биле сеткил-сагыжын кадып, селеме-боонуу туткаш, дайзынны чылча шавар дээш Ада-чурттуҢ дайынынче эки-турачы бооп аттанып мурнунда Байлак коргар «чүрек чок хып дээн чалыы, арэве кежигүнү 18 харлыг турган, Хайыраканга чурттап, даараныр мастерскаяга ажылдап турган. Чөөн-Хемчик кожуунундан 3 хөрөөжен кижини: Вера Бэйлак, Сарыглар Часкал, Монгуш Амаа оларны чон улуг орукче чылыы-биле үдеп, аткарган.

...1944 чылдың февральдың чаазы. Совет шериглер немеш-фашистиг эжелекчилерден Ровно хоорайны хоетаар деп турган. Ол улуг үүлете тыва эскадрон база бодунун үлүүн киирер апарган. Тыва эки-турачыларның эскадрону демир оруҢ станциязын эжелээр даалганы алган... Ровно дээш чидиг демисел эгелээн. Эскадрон мурнуку шугумну алыр дээш шаап халдаашкынче кирген. Дайзынның оъктарының даажы кулак чаны-биле дыыгайнып эртип, дээрден бомбалап-ла үнген. Ынчалза-даа кадыг-бергеге дадыкан дайынчылар бурунгаарлап бар чораанналр. Кыры-биле самолет таагайнып эрттерге, дайынчылар чыда дүшкеннер. Кезек када боолаашкын болгаш бомбалаашкын намдаан соонда, Байлак бажын ковайтып келген. Бодундан ырак эвесте уй-чоовурлуг, идих-хевиарын-бажы куу довурак болу берген, аңдарлып-дүндерлип чадап чыткан дайынчылар көре соп кааш, ол дүрген-не ынаар союп чорупкан. Балыгланган кижи ийги взводтан улуг сержант Наваа болган.

Дайзынның оъгу ооҢ будунче дээпкен. Баштайгы эмчи дузаламчызын көргүскеш, шимчей албастаан дайынчыны Байлак эктиниҢ кырынче үндүр соп алгаш, бурунгаар союп чорупкан. Улут-ла эр кижини, ооҢ боомоңгузу-биле үүктеп, сөөртүү берге болза-даа, дайынчы кыс аҢаа ундараваан. Балыгланган, бертинген шериглер бөлүп турган черде эмчилерге чедир элээн ырак шөлге эжин үүктеп сөөртүп чорааш чедирип эккеп кааш, өөрүнүҢ соокда Байлак дайылдажып чорупкан.

Тыва эки-турачыларның эскадрону дайзынның ырмазын сып, эрес-дидими-биле аткылажып чорааш, хоорайның бир кудумчузунга кирип келген. Дайынчы-санитарка Вера Байлак черле кончут тывынгыр болган. Бир бажыныҢ херимнинин иштинге медпункт тургуза шаап, балыгланган шериглерге эмчи дузаламчызы көргүзүп, чай чок, четтиклейн дүвүреп турган. Бир-ле канчангаш көре кааптарга, немештер херим ажып кел чытканнар. Чай алынмайн, шарыг кылып турган Байлак автомадын сегирип алгаш, оларже углааш, улайулай даштапкан. Артап чаданып чыткан ийи «фриц» ынчап оък «доюнга» барган. Херим артында арткан хөй немештер оолап кирдинмезин-биле бергеннер. Дайынчы кыс, балыгланганнарны ожуктургаш, боозун быжыг туткаш турупкан. Ырак эвесте ооҢ взводунуҢ пулемёдунуҢ даажы дидиреп үнген. Байлак амна өөрүп, улуг тынган.

Ада-чурттуҢ Улуг дайынының үезинде дайзын-биле сегиржип алышкынарның үезинде Вера Үүлдүмовна Байлак каш удаа дидим болгаш эрес-маадырлыг чоруктарны кылган. Дайынчы кыс «Ада-чурттуҢ дайыны» орденнин 1-ги чергези-биле, «Германияны тиилээн дээш» деп медаль-биле база Тыва Арат Республиканың Күш-ажылдың ордени-биле шаннаткан.

* * *

Дайынның кадыг-дошкун чылдарында-даа, тайбын күш-ажылдың бо хүннеринде-даа кезээде дайынчы Вера Үүлдүмовна Байлак ам Чөөн-Хемчик районунуҢ СЭКП-нин XXII съездизи аттыг колхозта техник-осеменаторлап, мурнакчыларның одуруунда чоруп турар. Амгы үеде ол 70 ажыг инектерни тарып боозадыышкынын чедишкиниг чоруткан.

Ол, колхозта хөрөөженнер чөвүлелиниҢ даргазында база ажылдап турар. Үре-түүнелдиг ажыл-чорудулганың түүнелинде, суурда ажыл кылбас, арагалаар, маңгысталчак амыдыраар чоруктар эвээжээн. Хөрөөжен чон колхоз будурулгезинин янзы-бүрү адырдарында күзеннишкиниг ажылдап турар.

Кудумчу, квартал бөлүктерни боттарының ажылын чедишкиниг чорудуп келген. Суур чаагайжыдылгазынга хөрөөженнер идепкейлиг киржип турар, санитар комиссиязы чоннун культурлуг-амыдырал чурталгазын бедидер дээш боттуг хемчегленни чоруткан.

Хөрөөжен колхозчуларның ортузунда агитас-массалыг ажылды бедик деннелде тургуская. Көдээ ажылагийнын мурнакчылары, чогаалчылар, культураның алдарлыг ажылдакчылары-биле ужуражылгаларны организастаан.

Чоокта чаа эрткен «Чараш деп чүл», «Хөрөөжен кижинин эргези», «Кижинин мөзү-шынары» деп диспуттар кончуг солун эрткилээн. Вера Байлак хөрөөженнер ортузунга ажылчорударынга улуг сонуургалдыг болгаш мергежээн. Ол ам ийи удаа хөрөөженнер чөвүлелиниҢ даргазынга сонгуткан, Вера Байлак Чадаана хоорай Советтинин депутады, идепкейлиг хөй-ниитичи.

К. СҮТТҮГ-ООЛ.

ЧЭЭРБИ ЧЫЛ ЭРТСЕ-ДААА...

Фашистиг Германияны тиилээнинден бээр чээрби чыл эртсе-даа, эрес-маадырлыг чоруктар кажан-даа уттундурбас.

— Капитан Кечил-ооллуг командылаанды, Тыванын эки-турачыларының база-бир дайынчызы болуп, фашистиг Германияның каргыштыг аг-шериниҢ Улуг Төрээн чуртунуҢ камгалажыр аас-кежиктиг болган мен. Фронтуже чоруп турувуста Тыванын ажылчы чону бисти чылыы-биле үдеп, сорук киирген — деп «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуҢ колхозчузу Михаил Маадыр-оол сактып чугаалап олурар.

Тускай белеткел өөредилгезин чедишкиниг эрттиргеш, эки-турачылар фронтуже хапканнар. Оруккa чоруп олура дайынга үрегдеттирген суурларны, хоорайларны, шөлдерни көрүп, эжелекчилерден өөзээн негеп алырын четтиклейн манап чорааннар. Бистин эки-турачыларывыс дайзын-биле тулчуушкуннарга эрестиг демисежип турганнар. Олардың аразында орденнер болгаш медальдар-биле шаннатканнар хөй.

...Ровно дээш тулчуушкун сержант Маадыр-оолдуҢ сагыш сеткилинге кезээде артып калган. Ол дээрге чидиг болгаш шиитпирлиг халдаашкын болган. Ол тулчуушкунга Маадыр-оол дидим чорукту көргүскен. Дайзын дөнүүн эн эптиг черин ээлеп, кезекти бурунгаарлатлайн, аная күштүг дзоттарны тургускаш, үзүк-соксаал чокка боолааш турупкан. Ону узуткаарын Михаилге дааскан. Даннын чырыын ажыглап, дайзыннар ону көрүп каап болур турзажок, аная билдиртпейн чоокшулай бээрининн аргазын болгаш бодунун күжүн ол мөөнкеп шыдаан. Сержантынын кожуглуг граната-зы дзотту хөме ап, күштүг частыышкын болган. Ол эрес-дидим чорук дээш Совет чазак эш Маадыр-оолду Ада-чурт дайыны орденнин 1 чергези-биле шаннаан. Бо дээрге сержантынын сактыышкынынан чүгле чаңгыс чижек-тир.

Маадыр-оол Төрээн колхозунга эвээ келгеш, тайбын күш-ажылга киржип ажылдап турда, ону бирле катап районнуҢ шериг комиссариады чалаан болган. Ынчан, Совет Армияның хүнүнде, Ада-чурт дайыны Орденнин 1 чергезин аная тывыскан. Ук орденни 19 чыл эрткенде эдилекчизинге тывысканы ол.

Ам Маадыр-оол Эйлиг-Хем бригадазының кол дарганында колхозчу эжи Кыргыс Күнгаа-биле кады ажылдап турар. Олар часкы ажылдарга киржир илиирлерини, андазыннарны болгаш тергелериниҢ септелгезин кылып, эрткен кыжын шудургу ажылдааннар.

Д. АРАКЧАА.

Чаа-Хем район.

Айыл чок чорук ЧөвүлелиниҢ хуралында

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Айыл чок чорук ЧөвүлелиниҢ чоокта чаа болган хуралынга мындыг ийи айтырыгны чугаалажып көрген: Доминиканы Республиканың иштики херектериҢе АКШ-тың чепсектиг холгаарлаашкыны болгаш британ «бот-башкарылгалыг» колония—Мурнуу Родезияда дүшкүүрлүг байдал. 35 африка күрүнелериҢ дилээн өзугаар мурнуу Родезия дугайында айтырыгны эртенги хуралынга чугаалажып көрген. Бо айтырыгны чугаалажып көөрүп эрткен неделяда эгелээн турган.

Чаан Сөөгү Эринин болгаш Иорданияның төлээлекчилери Арсен Ушер биле Абдель Мрейм Рифаи оларның илеткелин Чөвүлел баштай дыннаан. СмиттиҢ чазаанын май 7-де чорудар дээн соңгулдазын күш чок болдурарының эргежок чугулазынын, бүгү политиктиг хоругдаттырганнарны хостаар, Мурнуу Родезияның бүгү политиктиг партияларының киржилгези-биле конституция конференциязын доп-дораан чыылдырар дугайында 24-түн тускай комитединиҢ сүмелерин олар деткээн. Мурнуу Родезияда байдал делегей тайбыныҢа болгаш айыл чок чоруккa кыжаныг болуп турар деп, Рифаи демдеглээн.

Бир эвес Англия 1963 чылда Айыл чок чорук Чөвүлелинге хүлээп алган шиитпирлерни үспейн, Мурнуу Родезияның африка улус чонунуҢ чөптүг күзел-сорукгарынга уткуштур барган чүве болза, Айыл чок чорук Чөвүлеля ам улам айыылдыг байдалдын мурнунга турбас ийик деп, совет төлээлекчи Н. Т. Федоренко айыткан.

«Хамаарышпас чорук» дээр чүвени чарлаарын бодавышаан, СмиттиҢ өзу-чуруму Англияның деткимчези-биле бүгү эрге-чагырганы эжелеп алыры-биле кыжаныр турар. Смит Мурнуу-Африка Республикада үлегерни өзүтаар расизмнин чаа чөлегинижин африка дипке тургузарынче херекти ажыы-биле аппар чоруур деп Н. Т. Федоренко чугаалаан.

ССРЭ-нин төлээлериниҢ бодалы-биле алырга, Айыл чок чорук Чөвүлели Алжирнин болгаш Сенегалдың даштыкы херектер министрлериниҢ Африка чаңгыс эп организациязының мурнундан киргеи чөптүг негелделерин деткиир болгаш майда чорудар дээн соңгулданы, 1961 чылдың расисчи конституциязын Англияның чазаанлан күш чок болдурары, дерзин үүлгедиглерни соксадырын болгаш конституция конференциязын доп-дораан чыылдырарын негээр ужуруп.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

КИНО

МАЙ 6-ДА

«НАИЫРАЛ»: «Хамаарак» 9.30, 11.15, 2.45, 4.30, 6.15, 8, 9.45 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Хоккенстер» 10.30, 1.30, 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Мухтар, менче!» 2.40, «Мээн бичин өөнүүм» 4.40, 6.40, 8.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Көзүлбес армия» 5.20, 7.15 шактарда.

РЕДАКЦИЯ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу бажын № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнун 24-63, редакторнун оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киллизиниҢ 23—54, агитация болгаш пропаганда база көдээ ажыл-агый киллистериниҢ 37-13, үлетпүр киллизиниҢ 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал киллистериниҢ 21-27, иштики информация киллизиниҢ 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларны 21-47, 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ чанында парлалга эргелелиниҢ типографиязы. ТС—00455.